

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ PREZENČNÍ STUDIUM

2010 – 2013

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Radka Síčová

Sociální zralost dětí při ukončení institucionální péče

Praha 2013

Vedoucí bakalářské práce: PaedDr. Jan Toman

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR FULL-TIME STUDIES

2010 – 2013

BACHELOR THESIS

Radka Síčová

Social maturity of children at the end of institutional care

Prague 2013

The Bachelor Thesis Work Supervisor: PaedDr. Jan Toman

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a uvádím v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 13. 3. 2013

Radka Síčová

Poděkování

Děkuji PaedDr. Janu Tomanovi za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této bakalářské práce. Také děkuji pedagogickým pracovníkům dětského domova v Novém Strašecí za cenné připomínky a konzultace.

Anotace

Předložená práce se snaží shrnout vývoj a současný systém péče o děti žijící mimo rodinu. Je vypracována na základě studia odborné literatury a analýzy publikovaných poznatků z oblasti dospívání a sociální inkluze člověka. Definiuje základní ukazatele sociální zralosti. Zabývá se problematikou jedinců, kteří odcházejí z institucí náhradní výchovné péče do samostatného života. Zaměřuje se na osoby, které využily sociálních služeb v domě na půl cesty a jejich úspěšnost v následném začlenění do společnosti.

Cílem práce je specifikovat společné faktory, které vedou jedince k využití následné péče v domě na půl cesty a charakterizovat sociální služby poskytované klientům v tomto zařízení. Postihnout důvody individuálního přístupu sociálních asistentů ke klientům. Zhodnotit vliv péče a pomoci poskytnuté v domě na půl cesty jedincům po ukončení pobytu v institucionální péči na jejich budoucí život.

Klíčové pojmy

Dospělost, dům na půl cesty, náhradní výchovná péče, následná péče, období dospívání, psychická deprivace, sociální zralost.

Annotation

The presented bachelor's thesis summarizes the development and the contemporary system of care of children living outside families. It is based on study of specialized literature and analysis of published knowledge about adolescence and social inclusion. Further, the fundamental indicators of social maturity are defined here. It also deals with the theme of individuals, which are leaving the institutions of substitutional educational care for independent life. This thesis also focuses on people, who were clients of social services in a halfway house and on their success in integration into society.

The objective of this thesis is to specify the common factors, which motivate an individual to be a client of the subsequent care in a halfway house. The thesis also focuses on describing the social services provided to clients in the halfway house and finding the reasons why the social assistants approach their clients individually. Further, the thesis evaluates the influence of care and help provided in the halfway houses to people who left the institutional care on their lives.

Key words

Adolescence, adulthood, halfway house, psychological deprivation, social maturity, subsequent care, substitutional educational care.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1. PŘEHLED HISTORIE PÉČE O DĚTI ŽIJÍCÍ MIMO RODINU.....	10
2. SOUČASNÝ SYSTÉM NÁHRADNÍ VÝCHOVY.....	15
2.1 Vymezení pojmů.....	15
2.1.1 Náhradní výchovná péče.....	15
2.1.2 Náhradní rodinná péče.....	19
2.2 Legislativní rámec sociálně-právní ochrany dítěte.....	21
3. SOCIÁLNÍ ZRALOST.....	24
3.1 Průběh sociálního zrání.....	24
3.2 Období dospívání.....	27
3.3 Volba povolání a pracovní uplatnění.....	28
3.4 Ukazatele dospělosti.....	29
4. RIZIKA NÁHRADNÍ VÝCHOVNÉ PÉČE.....	31
5. MOŽNOSTI ODHODŮ DĚTÍ Z ÚSTAVNÍ VÝCHOVY.....	35
6. SOCIÁLNÍ SLUŽBA DŮM NA PŮL CESTY.....	39
6.1 Bydlení.....	40
6.2 Zaměstnání.....	41
7. DŮM NA PŮL CESTY V NOVÉM STRAŠECÍ.....	42
7.1 Pracovníci domu na půl cesty.....	42
7.2 Klienti domu na půl cesty.....	43
8. PRŮZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	46
8.1 Případové studie.....	48
8.1.1 Aleš.....	48
8.1.2 Milan.....	50
8.1.3 Dušan.....	51
8.1.4 Marek.....	53
8.1.5 Pavel.....	55
8.1.6 Sára.....	56
8.1.7 Shrnutí případových studií.....	57
8.2 Dotazníkové šetření.....	59
8.2.1 Shrnutí dotazníkového šetření.....	60
ZÁVĚR.....	62
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	65
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ.....	68
SEZNAM PŘÍLOH.....	69

ÚVOD

„Člověk je pouze sít' vztahů a jedině tyto vztahy mají pro něho význam.“
A. de Saint-Exupéry¹

Hlavním tématem této práce je sociální zralost dětí při ukončení institucionální péče. Zaměřuje se na mladé dospělé osoby, které po odchodu ze zařízení náhradní výchovné péče využily služeb domu na půl cesty. Pozornost je věnována sociálním službám poskytovaným klientům v tomto zařízení a celkovému vlivu na budoucí život jedinců po opuštění domu na půl cesty.

Nejprve je zde uveden přehled historie péče o děti žijící mimo rodinu. Následně jsou vymezeny pojmy týkající se současného systému náhradní výchovné a náhradní rodinné péče v České republice. Stručně je charakterizován obsah základních právních norem, které jsou nedílnou součástí systému náhradní péče.

Další část se zabývá sociálním zráním a profesní přípravou člověka v období dospívání. Chronologicky dle vývoje člověka následuje část věnovaná období časně dospělosti. Uvedené teoretické poznatky determinující dospělost jsou využity jako podklad pro průzkumné šetření. Vzhledem k cílové skupině, je upozorněno na hlavní rizika náhradní výchovné péče ovlivňující další vývoj jedinců. Vše doplní přesné počty dětí, které v posledních letech opustily instituce náhradí výchovné péče z důvodu nabytí zletilosti.

Na teoretické poznatky navazuje problematika domu na půl cesty jako následné péče o klienty po ukončení pobytu v zařízení náhradní výchovné péče. Pozornost je věnována sociálním službám konkrétního domu na půl cesty v Novém Strašecí. Charakterizuje jeho základní činnosti a nároky na pracovníky i klienty. Pro empirickou část byla z klientů tohoto zařízení vybrána cílová skupina.

Cílem práce bude vymezit zásadní oblasti socializace, kterým se musí asistenti v domě na půl cesty nejčastěji věnovat, protože jsou aktuálním problémem jejich klientů. Dílčím cílem je ověřit, zda mají klienti společné předchozí zkušenosti, související

¹ *Moudrost světa – Člověk*. 1. vyd. Bratislava: Nestor, 2001, s. 19. ISBN 80-89000-35-5.

s jejich umístěním do zařízení náhradní výchovné péče, které vedly k jejich rozhodnutí o využití sociálních služeb domu na půl cesty. Cílem průzkumného šetření bylo zhodnocení vlivu poskytovaných služeb na jejich osobnostní vývoj a následující sociální začlenění. Text vystihuje význam individuální práce s klienty, nezbytné pro zdárné osamostatnění každého jednotlivce dle jeho možností a schopností. Empirická část se zaměří na analýzu dat bývalých klientů domu na půl cesty a jejich současný život ve společnosti. Dle ukazatelů dospělosti byl zjištěn aktuální stav jednotlivých osob cílové skupiny. Pro potřeby zhodnocení dlouhodobého a trvalého efektu sociální podpory poskytované asistenty domu na půl cesty jsou v cílové skupině osoby, které žijí samostatně nejméně 5 let.

Závěry získané z výsledků výzkumu, mohou být východiskem pro zlepšení sociálních služeb v domě na půl cesty v Novém Strašecí. Asistenti zařízení budou mít možnost rozvíjet a upravovat činnosti v oblastech následné péče, které z průzkumného šetření vyplynou jako stěžejní. Taktéž zpětná vazba klientů může být podstatná pro rozvoj jejich další činnosti. Informace uvedené v této bakalářské práci mohou využít potencionální zájemci o pobyt v domě na půl cesty, také další poskytovatelé uvedené sociální služby a jejich pracovníci.

1. PŘEHLED HISTORIE PÉČE O DĚTI ŽIJÍCÍ MIMO RODINU

V dobách starověku byl postoj k dětem bez rodičů různý. Tehdejší zákon v Řecku již povoloval potrat, který byl řešením v situaci, kdy už manželé potomka měli a další mohl být důvodem majetkových sporů.² Narozené děti pak ponechávali jejich vlastnímu osudu třeba u cesty. Řím v té době uznával právo otců rozhodnout, zda dítě zůstane v rodině, bude prodáno do otroctví, nebo zemře. Za vlády císaře Augusta byl vydán zákon o podpoře a poskytování výhod otcům s více než třemi dětmi, což částečně omezilo ohrožení dalších dětí.³ Od počátku 3. stol. n. l. existují záznamy o císařských zákazech odkládat a vraždit děti. Nedodržování těchto zákazů vedlo k zakládání nalezinců pro odložené děti.⁴ První nalezinec byl založen roku 787 v Miláně. V Cařihradu byl ve 4. století zřízen útulek pro opuštěné děti. Papež Inocenc III. pak ve 12. století nechal zřídit otočné kolo Torno, což byla schránka ve zdi kláštera, kam mohlo být dítě uloženo a otočením dopraveno do kláštera. Předání dítěte se ohlašovalo zvonkem. Ještě na počátku 20. století byl tento způsob předávání dětí využíván. První sirotčinec pak vznikl v roce 1520 v Amsterdamu, další v Augšpurku roku 1572 a následně byly zakládány další ústavy.⁵

Způsob převýchovy obtížně vychovatelné mládeže změnil Anglický král Eduard VI. zřízením oddělení pro nápravu mladistvých v Bridevelli v roce 1553. Ti dříve pobývali ve výkonu nápravy společně s dospělými a byli vystaveni tvrdým postupům včetně tělesných trestů. Hlavní metodou nápravy byla pracovní výchova. Zařízení tohoto výchovného charakteru vznikala dále v Holandsku roku 1595 a v 17. století v Německu, Itálii, Polsku a Francii.⁶

V našich zemích patřil mezi první ústavy sirotčinec ve Vlašském špitále na Malé Straně založený v roce 1575. Marie Terezie založila v roce 1762 útulek pro opuštěné děti

² BOUZEK, J. a I. ONDŘEJOVÁ. *Periklovo Řecko*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1989. ISBN 80-204-0083-4.

³ BEMPORAD, M. *Antický Řím*. 1. vyd. Bratislava: Tatran, 1975. ISBN 61-592-75.

⁴ HOŠEK, R. a V. MAREK. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. ISBN 80-204-0147-4.

⁵ VOCILKA, M. *Dětské domovy v České republice*. 1. vyd. Praha: Aula, 1999. ISBN 80-902667-6-2.

⁶ SLOMENK, Z. *Etopedie*. 1. vyd. Praha: UJAK, 2010. ISBN 978-80-86723-84-6.

a nastávající matky, který zrušil svojí reformou Josef II. a zřídil porodnu a nalezinec u Apolináře. V tomto nalezinci se poskytovala péče dětem do deseti let. V roce 1766 byl zřízen nalezinec z pozůstalosti hraběnky Kinské, kterému došly finanční prostředky v roce 1776, a proto byl v tomto roce spojen se sirotčincem ve Valašském špitále.⁷

Mezi první převýchovné organizace u nás patří Spolek pro blaho nuzných dívek, založený v Praze roku 1841, a Moravsko–slezský ochranný spolek otevřený v roce 1847 v Brně.⁸

Pražská obec zřídila a 1. září 1883 otevřela v libeňském záměcku výchovný ústav pro zpustlou mládež. Jejím zakladatelem a ředitelem byl Leopold Pek. Původně byl určen pro 20 chovanců ve věku 7 – 18 let, ale jejich počet stoupal a v roce 1885 byl ústav rozšířen. V roce 1889 zde bylo umístěno 41 chovanců a v dalších letech jejich počet přesáhl 50 chovanců, i když se jednalo pouze o obyvatele Prahy. Za plné zaopatření se platilo ročně 240 zlatých a v případě bezodkladného přijetí bez předchozí písemné žádosti 30 zlatých měsíčně. Poplatek mohl být snížen nebo zcela prominut chudým rodinám. Součástí ústavu byla jednotřídní obecná škola i pokračovací škola, kde se chovanci učili řemeslům. Setkáváme se zde s vnitřní diferenciací, podle chování byli chlapci rozděleni do vyššího, nižšího a trestního oddělení. Za útěk, krádež a další nežádoucí chování byli chlapci umístěni v trestním oddělení s mnoha zákazy ve společných programech a označení žlutou nášivkou, měli být pro ostatní odstrašujícím příkladem.⁹

V průběhu let 1883 až 1897 bylo do vychovatelny umístěno celkem 208 chlapců z důvodů uvedených v tabulce číslo 1.

⁷ Fakultní nemocnice v Motole. *Nalezinec U Apolináře*. [online]. © 2012 [cit. 2013-02-20]. Dostupné z: <http://www.fnmotol.cz/o-nas/historie-a-soucasnost/nalezinec-u-apolinare/>

⁸ SLOMENK, Z. *Etopedie*. 1. vyd. Praha: UJAK, 2010. ISBN 978-80-86723-84-6.

⁹ MORKES, F. In: VOJTKO, T. *Postižený člověk v proměnách času*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-007-8.

„V uvedené době bylo také celkem 153 chovanců z ústavu propuštěno. Vzhledem k tomu, že správa ústavu se snažila sledovat jejich další osud, můžeme dnes konstatovat, že 123 těchto chovanců bylo považováno za polepšené, zatímco nepolepšených bylo údajně 17 (z nich bylo 11 z vychovatelny přímo vyloučeno). U 11 chovanců se správě ústavu nepodařilo zjistit žádné další údaje.“¹⁰

Tabulka č. 1: Důvody umístění chlapců do vychovatelny

Důvod umístění	Počet chlapců
Tuláctví	36
Náklonnost ke krádeži	34
Tuláctví + náklonnost ke krádeži	37
Povšechná mravní skleslost značná	55
Povšechná mravní skleslost mírná	36
Žhářství	1
Z důvodu opuštěnosti	9

Zdroj: MORKES, F. In: VOJTKO, T. *Postižený člověk v proměnách času*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-007-8.

Roku 1886 zahájila svou činnost okresní vychovatelna na Královských Vinohradech s cílem napravit děti s náklonností k potulnému životu, nejasným pojmem mezi vlastním a cizím, leností tělesnou i duševní, nerespektující autoritu a zanedbávající školní docházku. Vychovatelna do roku 1897 přijala 62 chovanců a propustila 39.¹¹

„Dobová literatura přitom jasně konstatovala, že jednou z nejtěžších a nejméně vděčných povinností ústavu byla péče právě o již propuštěné chovance, kterým měl ústav pomáhat při cestě do normálního života. Problém byl spatřován v tom, že chovanci po propuštění přešli ze spořádaného světa do poměrů v nichž místo pravdy vládne lež, místo modlitby kletba a lání.“¹²

¹⁰ MORKES, F. In: VOJTKO, T. *Postižený člověk v proměnách času*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 17. ISBN 80-7041-007-8.

¹¹ MORKES, F. In: VOJTKO, T. *Postižený člověk v proměnách času*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-007-8.

¹² MORKES, F. In: VOJTKO, T. *Postižený člověk v proměnách času*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 17. ISBN 80-7041-007-8.

Velký ústav pro chlapce i dívky mravně zanedbané a opuštěné byl zřízen v Říčanech roku 1896. Dále byly založeny instituce s účelem spíše trestním než výchovným, v Opatovicích u Pardubic pro chlapce a v Kostomlatech u Litoměřic pro dívky. Náprava v těchto takzvaných polepšovnách probíhala formou pracovního zaměstnání v zemědělství a řemeslných dílnách. Roku 1888 byla založena a o 2 roky později otevřena také vychovatelná v Brně, kde bylo 160 chovanců rozděleno do 4 českých a 4 německých tříd.¹³

Další snahou o nápravnou činnost bylo zřizování takzvaných dětských útulen. První a později ústřední útulna byla otevřena roku 1903 v Praze. Děti, které se toulaly a žebraly, si vyzvedávali rodiče, aby je zde mohl personál poučit o jejich povinnostech vůči dětem a zjistit důvody chování dítěte včetně celé situace rodiny. Útulna před začátkem první světové války poskytla dočasně útočiště i slabomyslným dětem, které byly propuštěny z Ernestina a odmítnuty rodinou i obcí.¹⁴

Od roku 1908 zřizovala a dle možností udržovala ústavy pro děti bez rodin Česká zemská komise, kde bylo postaráno o mnoho sirotek hlavně po první světové válce. Pod novým názvem Zemské ústředí péče o mládež zaměřovala svou činnost i do terénu přímo k ohroženým jedincům.¹⁵

Ve 20. letech minulého století se zřizovateli sirotčinců staly obce a stát zajišťoval prostřednictvím soudů poručníky dětem bez rodin. Obce zřizovaly opatrovny, kde byly dětem zajišťovány základní potřeby. Nárůst sirotek po první světové válce dopomohl k preferenci pěstounské péče před sirotčinci. Zapojeny do péče o děti byly cizí osoby za úplatu, sousedé dětí a pěstouni, kteří uzavírali dohodu s rodiči dítěte.¹⁶

¹³ MORKES, F. In: VOJTKO, T. *Postižený člověk v proměnách času*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-007-8.

¹⁴ MORKES, F. In: VOJTKO, T. *Postižený člověk v proměnách času*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-007-8.

¹⁵ BUBLEOVÁ, V. Historický vývoj péče o opuštěné děti. *Náhradní rodinná péče*. 2000, č. 1, s. 48. ISSN 1212-3765.

¹⁶ BUBLEOVÁ, V. Historický vývoj péče o opuštěné děti. *Náhradní rodinná péče*. 2000, č. 1, s. 49. ISSN 1212-3765.

Rokem 1948 se děti začaly rozdělovat podle pohlaví a věku do velkých ústavů kolektivní péče a do pěstounské péče se dostaly jen výjimečně.¹⁷ Systém v dětských domovech, mezi kterými byly děti často stěhovány a v nichž byly izolovány, znemožňoval trvalejší vazbu na blízkého dospělého. Mladí lidé, kteří odcházeli z dětských domovů, měli často problémy v podobě opožděného vývoje, disharmonické osobnosti a následně se začleněním do společnosti. O dvacet let později je veřejně upozorňováno na hospitalismus, psychickou deprivaci, psychomotorické komplikace a patologie v chování dětí, které vyrůstali v instituci náhradní výchovy.¹⁸

Zákon o rodině z roku 1963 umožnil rozmanitější přístup k náhradní výchově. Ještě tentýž rok je dětský domov v Kašperských horách transformován na domov rodinného typu. O pět let později je založena první SOS dětská vesnička v Doubí u Karlových Varů.¹⁹ Zákon o pěstounské péči z roku 1973 oficiálně upravil typy pěstounské péče.²⁰ Nezahrnoval SOS vesničky, které spravovaly okresní národní výbory.²¹

¹⁷ NOVOTNÁ, V. O sociálně-právní ochraně dítěte. *Rodinné právo*. 1999, č. 10, s. 19. ISSN 1210-9126.

¹⁸ LANGMEIER, J. *Náhradní péče očima psychologa*. Praha: Čs. pediatrie 24, 1969, č. 11, s. 870. ISSN 0069-2328.

¹⁹ VOCILKA, M. *Dětské domovy v České republice*. 1. vyd. Praha: Aula, 1999, s. 268. ISBN 80-902667-6-2.

²⁰ Zákon č. 50 ze dne 36. dubna 1973 o pěstounské péči. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1973, částka 15. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1973-50/zneni-0>.

²¹ BUBLEOVÁ, V. Historický vývoj péče o opuštěné děti. *Náhradní rodinná péče*. 2000, č. 1, s. 49. ISSN 1212-3765.

2. SOUČASNÝ SYSTÉM NÁHRADNÍ VÝCHOVY

Výchova a péče

Výchova je proces záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj a pozitivní změny ve vývoji každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi, a stimulujících jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.²² Výchova zahrnuje aktivitu oboustrannou, ale péče je hlavně jednosměrné uspokojování základních životních potřeb, biologických, psychologických a sociálních.²³

2.1 Vymezení pojmů

2.1.1 Náhradní výchovná péče

Ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy je realizována náhradní výchovná péče v zájmu zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání nezletilým osobám od 3 let věku na základě rozhodnutí soudu. V některých případech může soud rozhodnout o zletilé osobě do 19 let.²⁴

Ústavní výchova

Ústavní výchova zajišťuje dítěti náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání za podmínek podporujících a umožňujících jeho aktivní účast ve společnosti s ohledem na potřeby odpovídající jeho věku. Dítě

²² PRŮCHA, J., E. WALTEROVÁ a J. MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.

²³ ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy. Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

²⁴ Zákon č. 109 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.

je umístěno do zařízení určeného pro výkon ústavní výchovy rozhodnutím soudu na dobu nezbytně nutnou.²⁵

Ochranná výchova

Ochranná výchova je ochranným opatřením, které je pro mladistvé ve věku 15 až 18 let alternativou uložení trestního opatření na základě rozhodnutí soudce. U dětí mladších 15 let plní ochranná výchova funkci generální prevence, jako opatření za čin, který spáchaly.²⁶

Předběžné opatření

Jedná se o krátkodobé opatření v délce trvání jednoho měsíce. Je-li prodlužováno, tak maximálně na 6 měsíců celkem. Opatření se užívá v případech, kdy je nezletilá osoba v situaci naprosto bez péče dospělé osoby, v situaci vážně ohrožující nebo narušující příznivý vývoj dítěte a v situacích ohrožujících jeho život. Pokud podá obecní úřad s rozšířenou působností návrh na předběžné opatření soudu, musí soud rozhodnout do 24 hodin.²⁷

Kojenecký ústav - Dětské centrum

Kojenecké ústavy spadají do správy ministerstva zdravotnictví a jsou zařízením poskytujícím péči dětem do 3 let, které nemohou být vychovávány v rodině.²⁸

²⁵ MOTEJL, O., et al. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv: Rodina a dítě*. 1. vyd. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007. ISBN 978-80-254-1750-8.

²⁶ MOTEJL, O., et al. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv: Rodina a dítě*. 1. vyd. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007. ISBN 978-80-254-1750-8.

²⁷ Zákon č. 99 ze dne 4. prosince 1963 Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1963, částka 56. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-99>.

²⁸ PRŮCHA, J., E. WALTEROVÁ a J. MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.

Dětský domov pro děti do tří let

Zařízení pro krátkodobý pobyt dětí se zdravotně nebo sociálně narušeným vývojem ve věku od 1 do 3 let. Spadá pod ministerstvo zdravotnictví.²⁹

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc zabezpečuje plné přímé zaopatření dítěte, které se ocitlo bez přiměřené péče a je ohrožen jeho příznivý vývoj. Dále dítěti poskytuje poradenství, pomoc při plnění školních povinností, zajišťuje zdravotní služby, péči výchovnou, sociální a psychologickou. Dítě je zde umístěno na základě rozhodnutí soudu, žádosti obecního úřadu s rozšířenou působností, žádosti zákonného zástupce, nebo vlastní žádosti dítěte. Maximální doba nepřetržitého pobytu je 12 měsíců.³⁰

Diagnostický ústav

Přijímá děti s nařízenou ústavní výchovou, uloženou ochrannou výchovou a nařízeným předběžným opatřením. Z výsledků celkového vyšetření vypracovává komplexní diagnostickou zprávu, ta je podkladem pro návrh programu rozvoje osobnosti. Zpravidla do 8 týdnů rozděluje děti do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů, nad těmito institucemi vykonává koordináční dohled.³¹ Přijímá děti s poruchami chování k preventivně výchovné péči na základě žádosti jejich zákonných zástupců. Pro tento účel může být využito 10 % kapacity zařízení. Diagnostické ústavy se dále dělí na dětský diagnostický ústav pro děti do ukončení jejich povinné školní docházky a diagnostický ústav pro mládež a pro děti s ukončenou povinnou školní docházkou. Základní organizační jednotkou je výchovná skupina.³² Diagnostický ústav může v některých případech rozhodnout o umístění

²⁹ PRŮCHA, J., E. WALTEROVÁ a J. MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.

³⁰ Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 111. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>.

³¹ FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Speciální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-014-0.

³² SLOMENK, Z. *Etopedie*. 1. vyd. Praha: UJAK, 2010. ISBN 978-80-86723-84-6.

bez diagnostického pobytu, například u dětí do šesti let nebo u dětí bez poruch chování. Diagnostika se pak provádí v dětském domově, kam je dítě umístěno³³

Dětský domov

Základní organizační jednotkou je rodinná skupina, kde je zajišťována péče dětem zpravidla ve věku od tří do osmnácti let s nařízenou ústavní výchovou bez vážných poruch chování, včetně nezletilých matek s dětmi. Tato doba může být prodloužena za podmínek stanovených zákonem až do 26 let věku.³⁴

Dětský domov se školou

Jedná se o zařízení zajišťující péči dětem od šesti let do ukončení jejich povinné školní docházky s nařízenou ústavní výchovou a poruchami chování, s uloženou ochrannou výchovou, nezletilým matkám s nařízenou ústavní výchovou, nebo uloženou ochrannou výchovou a jejich dětem, u kterých je nutná docházka do školy při zařízení. Zajišťuje také výchovně léčebnou péči dětem s přechodnou či trvalou duševní poruchou, kterým byla nařízena ústavní výchova. Základní organizační jednotkou je rodinná skupina.³⁵

Výchovný ústav

Výchovný ústav poskytuje péči výchovnou, vzdělávací a sociální dětem od 15 let se závažnými poruchami chování a uloženou ochrannou výchovou nebo nařízenou ústavní výchovou. Ve stejném případě může být do výchovného ústavu umístěno dítě od 12 let, které kvůli velice závažným poruchám chování nemůže být v dětském domově se školou. Výchovné ústavy pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochranou výchovou se zřizují odděleně.³⁶

³³ Zákon č. 109 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.

³⁴ FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Speciální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-014-0.

³⁵ SLOMENK, Z. *Etopedie*. 1. vyd. Praha: UJAK, 2010. ISBN 978-80-86723-84-6.

³⁶ SLOMENK, Z. *Etopedie*. 1. vyd. Praha: UJAK, 2010. ISBN 978-80-86723-84-6.

2.1.2 Náhradní rodinná péče

System náhradní rodinné péče v České republice je realizován hlavně formou osvojení a pěstounské péče. Zahrnuje však také poručenskou péči, pěstounskou péči na přechodnou dobu a hostitelskou péči.

Osvojení

Tato forma náhradní rodinné péče rozlišuje 2 druhy osvojení. Prvním je osvojení zrušitelné nazývané také osvojení I. stupně, které může být později ze závažných důvodů zrušeno na základě žádosti osvojitele nebo osvojence. Druhým je osvojení nezrušitelné uváděné také jako osvojení II. stupně, jak z názvu vyplývá je trvalé a osvojit tímto způsobem lze pouze dítě starší 1 roku. V obou případech osvojení nabývají osvojitelé s osvojencem příbuzenský vztah a osvojenec získává jejich příjmení. Také v obou formách osvojení platí pro osvojitele rodičovská zodpovědnost. Osvojit lze pouze nezletilou osobu, jejíž rodiče dali k osvojení písemný souhlas nejdříve od 6 týdnů věku dítěte nebo soud vyslovil kvalifikovaný nezáměr rodičů. Osvojiteli mohou být manželé nebo pouze jeden z nich pokud je druhý rodičem dítěte a ve výjimečných případech jedinec bez partnera.³⁷

„Osvojit v ČR lze zatím pouze dítě nezletilé, stále častěji se však v odborných kruzích objevují informace o připravovaném záměru právně zakotvit možnost osvojení také občanů plnoletých, samozřejmě s jejich souhlasem.“³⁸

Pěstounská péče

Pěstounská péče se od osvojení liší především omezeným právem pěstouna zastupovat dítě v péči. Může rozhodovat v běžných záležitostech, ale v zásadních rozhodnutích měnících život dítěte musí žádat o souhlas zákonné zástupce dítěte, jedná se například o situace při volbě studia připravujícího dítě na budoucí povolání, plánované lékařské

³⁷ GABRIEL, Z. a T. NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.

³⁸ GABRIEL, Z. a T. NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008, s. 43. ISBN 978-80-247-1788-3.

zákroky, vydání cestovních dokladů. Pěstounská péče může být zrušena soudem nebo zaniká dosažením zletilosti dítěte. Vedle rodinného prostředí je pěstounská péče realizována také v zařízeních pro výkon pěstounské péče nebo SOS vesničkách. Krajský úřad zařazuje vhodné pěstouny do evidence žadatelů, kde jsou uvedeni ti, kteří prošli psychologickým vyšetřením žadatelů.³⁹ Pěstouni pobírají odměnu pěstouna, která se považuje za plat a je z ní odváděna daň z příjmu, pojistné na sociální zabezpečení a pojistné na všeobecné zdravotní pojištění.⁴⁰

Poručenská péče

Poručník se stává zákonným zástupcem dítěte, ale zásadní rozhodnutí v životě dítěte podléhají schválení soudu, kterému poručník také podává zprávy o vývoji a prospívání dítěte. Jedná se o formu péče využívané u starších dětí, které mají pevnou a dlouhodobou vazbu na biologickou rodinu.⁴¹

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Tato forma náhradní rodinné péče bývá také označována jako profesionální pěstounská péče. Existuje pro případy dětí, které se dočasně ocitnou náhle bez domova, rozhoduje se o jejich dalším osudu, při řešení vztahů rodičů, vážných sociálních a zdravotních problémech rodičů a podobných závažných situacích, kdy je třeba dítěti zajistit péči. Je to péče dočasná s předpokladem návratu do biologické rodiny po vyřešení problémů.⁴²

³⁹ GABRIEL, Z. a T. NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.

⁴⁰ Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 111. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>.

⁴¹ GABRIEL, Z. a T. NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.

⁴² GABRIEL, Z. a T. NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.

Hostitelská péče

Další formou pomoci dětem žijícím v ústavní péči, nikoli však institutem náhradní rodinné péče, je hostitelská péče. Ředitel ústavního zařízení může po předchozím písemném souhlasu úřadu obce s rozšířenou působností, který je opatrovníkem dítěte, povolit dítěti dočasný pobyt mimo ústavní zařízení i u jiných osob než u rodičů a příbuzných. Dočasným pobytem jsou například víkendy, svátky, prázdninové pobyty. Při této formě péče se zpravidla nepředpokládá možnost trvalého umístění dítěte, ale napomáhá omezit vliv psychické deprivace z dlouhodobé institucionální péče. Tato forma pomoci je vhodná především pro starší děti, které dlouhodobě žijí v ústavní péči, jejich osud se nedaří vyřešit návratem do původní rodiny a přitom jejich osobní a právní situace jim neumožňuje přejít do náhradní rodinné péče, případně se pro ně nepodařilo náhradní rodinu nalézt.⁴³

2.2 Legislativní rámec sociálně-právní ochrany dítěte

Hlavní právní normou pro sociálně-právní ochranu dětí je zákon č. 359/1999 Sb., v platném znění. Sociálně-právní ochranu dětí definuje tento zákon jako ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, ochranu jmění dítěte a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Určuje státní orgány sociálně-právní ochrany a jejich činnost, která zahrnuje prevenci, poradenství, opatření na ochranu dětí, zprostředkování osvojení a pěstounské péče, sledování dodržování práv dítěte ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, péči o děti vyžadující zvýšenou pozornost a sociálně-právní ochranu dětí ve zvláštních případech. Určuje povinnosti zaměstnanců orgánů sociálně-právní ochrany a také povinnosti ústavních zařízení vůči těmto zaměstnancům. Vymezuje funkci zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a státní příspěvek za pobyt a péči o nezletilé dítě pro zřizovatele zařízení. Dále upravuje funkci zařízení pro výkon pěstounské péče a koeficienty pro výpočet odměny pěstouna. Opatření na ochranu dětí dle tohoto zákona zahrnuje sledování možností osvojení, omezení nebo zbavení rodičovské

⁴³ GABRIEL, Z. a T. NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.

zodpovědnosti, svěřením dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, nařízení a zrušení ústavní výchovy.⁴⁴

Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., v platném znění, vymezuje rodičovskou zodpovědnost. Pokud rodič nevykonává povinnosti zahrnuté v rodičovské zodpovědnosti a ohrožuje tím zájmy dítěte, může soud pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti, omezit ji nebo jí rodiče zcela zbavit. V takovém případě rodičům ovšem zůstává vyživovací povinnost vůči dítěti. Orgán sociálně-právní ochrany dětí a soud mohou podle tohoto zákona využít v zájmu dítěte výchovná opatření, konkrétně napomenutí nezletilého a osob narušujících řádnou výchovu, dohled nad nezletilým, omezení bránící škodlivým vlivům na jeho výchovu. Zákon dále upravuje pěstounskou péči na přechodnou dobu. Vážné ohrožení a narušení výchovy bez nápravy jinými výchovnými opatřeními vedou k nařízení ústavní výchovy nebo svěřením nezletilé osoby do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Soud musí upřednostňovat náhradní rodinnou péči před výchovou ústavní a upravit při takových rozhodnutích vyživovací povinnost rodičů k dítěti. Ústavní výchova může být soudem z vážných důvodů o rok prodloužena i po dosažení zletilosti jedince. Zákon ukládá soudu povinnost sledovat a po 6 měsících přezkoumat důvody, které vedly k opatření a možnost přemístit dítě do náhradní rodinné péče. Zákon také upravuje osvojení, kdy vzniká mezi osvojitelem a osvojencem příbuzenský poměr. Soud rozhodne o osvojení, pokud je mezi nimi přiměřený věkový rozdíl. Další podmínkou je souhlas zákonného zástupce dítěte k osvojení, který lze dát nejdříve po 6 týdnech věku dítěte. Zákon uvádí i výjimku, kdy souhlasu zákonného zástupce není třeba a to v případech, že rodiče neprojevovali opravdový zájem o dítě 6 měsíců nebo žádný zájem 2 měsíce po narození dítěte. Soud může dle zákona ze závažných důvodů osvojení zrušit, zákon však neumožňuje zrušení v případě osvojení nezrušitelného. Zákon se vztahuje i na poručenství a opatrovnictví.⁴⁵

⁴⁴ Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 111. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>.

⁴⁵ Zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1963, částka 53. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-94>.

Nezle zde opomenout Zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, v platném znění. Určuje činnost školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a péči o děti s nařízeným předběžným opatřením, konkrétně diagnostických ústavů, výchovných ústavů, dětských domovů a dětských domovů se školou. Definiuje plné přímé zaopatření poskytované na základě rozhodnutí soudu dětem od 3 do 18 let a mladým dospělým připravujícím se na povolání do 26 let. Zákon přesně uvádí základní organizační jednotku jednotlivých zařízení a jejich možný počet dětí. Uvádí práva a povinnosti ředitele, osob odpovědných za výchovu i dětí. Vymezuje výši kapesného pro děti a zároveň opatření ve výchově za porušení povinností dítětem. Upravuje i práva a povinnosti osob odpovědných za výchovu. Například určuje výši příspěvku na úhradu péče dětem v zařízení. Podle zákona může být pedagogickým zaměstnancem v uvedených institucích pouze osoba s odbornou a pedagogickou způsobilostí, která nebyla pravomocně odsouzena za úmyslný trestný čin a je psychicky způsobilá podle psychologického vyšetření. Zákon ukládá institucím vést povinnou dokumentaci, například vnitřní řád, osobní dokumentaci dětí, knihu denní evidence a knihu návštěv. Ministerstvo může za porušení zákona uložit sankce. Státní zástupce provádí dozor nad dodržováním právních předpisů a k tomuto má oprávnění na vstup do zařízení a nahlížení do dokumentace. Zákon uvádí střediska výchovné péče a diagnostické ústavy jako školské zařízení pro preventivně výchovnou péči. Jednou z činností střediska výchovné péče podle tohoto zákona je poskytování všestranné preventivní speciálně pedagogické péče a psychologické pomoci dětem propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti. Dětem, které po dosažení zletilosti nejsou v preventivně výchovné péči, má být při odchodu z instituce poskytnuta věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek maximálně 15 000 korun. Poradenská pomoc se zajištěním bydlení a zaměstnání má být podle tohoto zákona poskytnuta mladému dospělému při odchodu do samostatného života institucí a příslušným orgánem sociálně právní ochrany. V tíživých životních situacích má být zajišťována pomoc těmto osobám ještě 2 roky po jejich odchodu ze školského zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy.⁴⁶

⁴⁶ Zákon č. 109 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.

3. SOCIÁLNÍ ZRALOST

Dovršením plnoletosti se v České republice stávají z dětí dospělí lidé. Mladí dospělí tedy opouštějí institucionální péči v rozmezí věku 18 až 26 let a společnost od nich očekává ukončený psychosociální vývoj v podobě bezproblémového začlenění do společnosti. Zajištění zaměstnání a bydlení však předpokládá nejen biologickou, ale i sociální zralost jedince. Dostatečná úroveň sociální zralosti je velmi individuální už vzhledem k tomu, že probíhá formou socializace, která je celoživotním procesem. Hlavními činiteli socializace je společnost, nejprve rodina, pak škola, vrstevníci a širší sociální prostředí. Velkou úlohu v dnešní společnosti hrají i média.

3.1 Průběh sociálního zrání

„Podstatnou složkou vývoje jedince je socializace, příprava na plnění úloh a rolí, které nás čekají jako rodiče, pracovníky, občany. Je to vrůstání do společnosti, ve které máme žít.“⁴⁷

Socializace probíhá od počátku života v sociální interakci a interakci s prostředím formou sociálního učení. Učíme se nejprve od matky a nejbližší rodiny, během života pak od společnosti, v níž se pohybujeme. Sociální učení zahrnuje zacházení s předměty důležitými pro společnost, osvojování si činností vedoucích k přežití v konkrétním lidském společenství, chápání a užívání jazyka pro dorozumívání, přijímání hodnot a norem jako vzorců chování akceptovatelných danou kulturou.⁴⁸

„Freud pojmal socializaci jako dynamický zápas vnitřních mocností v osobnosti. Konflikt je nevyhnutelný a neprobíhá pouze mezi rodiči a dítětem a mezi jedincem a společností, ale také jako vnitřní konflikt mezi Id, Superegem a Egem.“⁴⁹ Sigmund Freud nazval

⁴⁷ ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 2. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 30. ISBN 80-71-78-829-5.

⁴⁸ PETRUSEK, M. *Základy sociologie*. Praha: Akademie veřejné správy, 2009. ISBN 978-80-87207-02-4.

⁴⁹ JEDLIČKA, R., et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vyd. Praha: Themis, 2004, s. 23. ISBN 80-7312-038-0.

pojmy Id, Superego a Ego tři vrstvy osobnosti. Id označuje vrozené primitivní, asociální, sexuální a agresivní touhy, které se snaží ukojit. Jakýmsi protikladem je Superego podobné svědomí, ovlivněné právě sociálními normami a hodnotami přijatými ze společnosti, nejdůležitější jsou pro dítě postoje a požadavky rodičů. Ego pak vyvažuje rozpor mezi společenskými nároky a biologickými touhami mezi Id a Superegem tak, aby nedošlo ke společenskému problému ani napětí osobnosti z přílišného omezování.⁵⁰

Sociální psycholog Erik Homburger Erikson navázal na Freudovy teorie, přikládal však větší důraz učení a sociálním vlivům. Utváření individuální identity jedince, kterou v souvislosti se společností nazývá Self, které popisuje jako sociální proces napodobování modelů chování dospělých osob dítětem. Celý proces označuje jako identifikaci probíhající po celý život, kdy se osobnost mění. Nejvýznamnější základy identifikace se odehrávají v dětství. Self je tak jádrem osobnosti umožňujícím uvědomění si vlastního Já, sebevědomé myslící bytosti. Self je ovlivněno sociálními vlivy, zejména sociálními rolemi, které jedinec ve svém životě hraje. Erikson rozdělil fáze vývoje osobnosti, kdy do konce kojeneckého období vyzdvihuje smysl rozvoje důvěry a pocitu bezpečí. Následující fáze, nazvaná autonomie versus pochybnosti a stud probíhající až do tří let věku dítěte, rozhoduje o jeho sebedůvěře a závislosti na základě zkušeností z pokusů o osamostatnění včetně získání kontroly nad svým tělem. Další fázi dominuje sociální učení rodičovských rolí s přijetím jejich norem a objevují se pocity viny z rozporu mezi úmysly a činy. Pocit viny rozvíjí svědomí pro celý následující život osobnosti. Ve fázi od 6 do 12 let je opět formováno sebevědomí. Dítě potřebuje ocenění posilující jeho sebedůvěru za učení se hodnotám, vztahům a všem úkolům vymezeným jeho vlastní kulturou. Pro tuto práci je významná fáze probíhající v období adolescence, kterou Erikson označil za fázi identita versus zmatek (konfúze rolí). Identita jedince je formována hledáním smyslu života a vlastního místa ve společnosti, současně se závislost na názorech rodičů a dospělých snižuje. Puberta přináší biologické i fyzické změny osobnosti, které ovlivňují zranitelnost sebeúcty a vedou k potřebě sebepoznání, důraz je kladen především na názory vrstevníků. Následuje fáze intimity versus izolace

⁵⁰ JEDLIČKA, R., et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vyd. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

(rolové difuze) trvající až do mladší dospělosti. Jedinci tato fáze nabízí roli intimního partnera, které je ochoten mnoho obětovat, ale častý neúspěch ve snaze navázat vztah může značně ovlivnit jeho pocity nejistoty a méněcennosti. Zajímavá, ovšem za hranicemi potřeb této práce, je i fáze potřeby péče o potomka ve středním věku, a fáze ve stáří, kdy nedostatek integrity osobnosti vyvolává v jedinci strach ze smrti.⁵¹

Charles Horton Cooley pojal Self jako individualitu utvářenou v sociální interakci, kdy jedinec prožívá sám sebe prostřednictvím reflexe reakce lidí ve svém okolí. Kládl důraz na vývoj řeči pro formování sebepojetí. Na tuto myšlenku navázal George Herbert Mead, který zdůraznil vliv symbolické komunikace ještě před rozvojem řeči a vliv her dětí na utváření identity. Self rozdělil na část Me (sociální Já), která je ovlivněna sociální reflexí a část I (vlastní já), která je egocentrická, impulzivní a kreativní. Self v pojetí Cooleyho a Meada je kooperací jedince se společností, narozdíl od Freudova pojetí socializace prostřednictvím konfliktu mezi Id a Superegem.⁵²

Konkrétní sociokulturní prostředí požaduje od svých jedinců společné znaky socializace v určité etapě jejich života, souhrn těchto etap se nazývá sociální hodiny. Společnost určuje dobu, kdy mají děti nastoupit povinnou školní docházku, odchod seniorů do důchodu a další očekávané životní události. Nenaplnění těchto požadavků v určitém času může u jedince vyvolat pocit méněcennosti a další problémy ve společnosti. Sociální hodiny ovšem znamenají něco zcela jiného než biologické hodiny, které se týkají biologického vývoje jedince.⁵³

⁵¹ JEDLIČKA, R., et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vyd. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

⁵² JEDLIČKA, R., et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vyd. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

⁵³ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.

3.2 Období dospívání

Období dospívání probíhá ve věku od 11 do 22 let. Celé období dělíme dále na pubescenci a adolescenci. Podstatný pro tuto práci je fakt, že mladý dospělý může být z ústavní výchovy propuštěn již 3 roky před koncem tohoto složitého období.

Období pubescence trvá přibližně do 15 let a lze ho dále rozdělit podle dosažení reprodukční schopnosti na fázi prepuberty a vlastní puberty. Prepuberta je význačná podstatnými fyzickými změnami, zrychlený růst, začátek pohlavního dozrávání projevující se sekundárními pohlavními znaky. Následně dochází u dívek mezi 11. a 13. rokem k menarche a u chlapců k první noční poluci mezi 13. a 15. rokem. Ve fázi vlastní puberty dochází k dokončení vývoje hlavních sekundárních znaků a následně reprodukční schopnosti. Tento vývoj je velmi specifický a uvedené věkové rozmezí jen zhruba odpovídá individuálnímu vývoji každého jedince.⁵⁴

Období adolescence začíná nerovnoměrným růstem, kdy horní i dolní končetiny rostou rychleji a celá postava tím vypadá nesouměrně. Probíhá rozlišení tělesné stavby dívek, které se zaoblují, od chlapců, kterým se rozšiřují ramena a výrazněji roste svalová hmota. Dozrává také mozek, změny frekvence vln jsou pozorovatelné elektroencefalografem. Celé toto období fyzických a hormonálních změn ovlivňuje také psychiku jedince a vyznačuje se emoční labilitou. Negativní emocionální projevy a krize však mohou být podmíněny kulturou, konkrétně obavami jedince z nastávajících sociálních nároků na jeho osobu ze strany společnosti. Zde je třeba zmínit jev nazývaný sekulární akcelerace, znamená celkové zrychlení růstu a vývoje v ekonomicky vyspělých zemích za posledních 100 let. Tento fakt zkracuje období dětství a prodlužuje období dospívání, ale nepřináší dřívější nástup dospělosti.⁵⁵

⁵⁴ LANGMEIER, J. a D. KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

⁵⁵ LANGMEIER, J. a D. KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

„Cestou a vývojovým úkolem dospívání je proměna dítěte v dospělého. Dospívání probíhá jako intenzivní tělesný a psychosociální rozvoj provázený neurčitou touhou, hledáním a zvýšenou psychickou zranitelností. Tělesné dospívání předchází dospívání psychosociálnímu a tato diskrepance má tendenci se stále prohlubovat.“⁵⁶

3.3 Volba povolání a pracovní uplatnění

S koncem období adolescence nebo začátkem období dospělosti nastává pro jedince čas zařazení do pracovního procesu. Práce je zdrojem prostředků k uspokojování většiny potřeb člověka. Je to další velká změna v životě jedince. Již na začátku adolescence se rozhodujeme o zaměření dalšího vzdělávání a navazuje velký úkol v podobě složení závěrečné zkoušky vybraného studia. Dosažené vzdělání do značné míry předjímá možnost pracovního uplatnění.

Při volbě profesního zaměření se asi 50% mladistvých nechá na základě svých přání nasměrovat významnými dospělými v jejich životě. Malá část mladistvých s naprosto vyhraněnou představou o seberealizaci si nenechá své rozhodnutí vymluvit. Někteří volbu ponechávají zcela na dospělých a jejich rozhodnutí se podřizují. Mnozí se po 2 až 3 letech snaží z důvodu nespokojenosti a nezájmu zvolený směr vzdělávání změnit. Profesionální pomoc nasměrovat správně profesní dráhu jedince dnes poskytují především pedagogicko-psychologické poradny.⁵⁷

Profesní poradenství se zaměřuje na zájmy a přání společně s racionálními možnostmi a omezeními dospívajícího jedince. Volba povolání je důležitá pro budoucí život jedince. Od jeho budoucí profesní role se bude odvíjet i sociální pozice a společenská prestiž. Ovlivní také jeho životní styl a s ním související uznávané hodnoty a normy.⁵⁸

⁵⁶ VYMĚTAL, J. *Lékařská psychologie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 42. ISBN 80-7178-740-X.

⁵⁷ LANGMEIER, J. a D. KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

⁵⁸ SVOBODA, M., D. KREJČÍŘOVÁ a M. VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-566-0.

Ve snaze pozastavit vývoj související s odpovědností a požadavky budoucnosti se někdy mladý člověk nadměrně věnuje volnému času, určité zálibě, sportu, studiu jazyka, hudbě, přihlášení k dalšímu studiu a jiným aktivitám, někdy i protisociálním. Nadměrné zaujetí určitým směrem umožňují nemyslet na vznikající problémy přicházející s dospíváním. Tato snaha pozastavit naléhavost sociálních požadavků je označována jako adolescentní vývojové moratorium.⁵⁹

„Mladí odmítají stát se dospělými – někdy se nám starým zdá, že se to ve zvýšené míře týká právě současné dorůstající generace.“⁶⁰

3.4 Ukazatelé dospělosti

„Z psychologického hlediska končí adolescence a začíná dospělost tehdy, jestliže jedinec rozumí sobě, přejímá odpovědnost za následky svého jednání a svět se mu jeví jako smysluplný celek.“⁶¹

První uvedeme znak dospělosti navazující na profesní dráhu započatou v adolescenci. Za znak dospělosti je považován soustavný produktivní pracovní výkon umožňující existenční samostatnost, případně příprava na náročné povolání formou studia vysoké školy. Ve škole i v práci by měl vyspělý člověk jednat při řešení různých situací adekvátně bez impulzivních reakcí. S tím souvisí schopnost spolupracovat s kolegy, řídit se podle pokynů vedení a v případě potřeby spolupracovníky i vést v jejich zaměstnání. V oboru, kterému se věnuje v práci či studiu, by si měl rozšiřovat vědomosti a celkový rozhled. Měl by se věnovat své budoucnosti a plánovat si reálné cíle s ohledem na své zájmy. Dalším významným ukazatelem dospělé osoby je samostatné bydlení, kde zajišťuje veškeré povinnosti z toho vyplývající. Pro svůj život i domácnost si taková osoba sama zajišťuje a udržuje své osobní věci, nejlépe pokud samostatně hospodaří. Dospělá osoba přirozeně omezuje čas strávený s rodiči a je schopna citově silnějšího dlouhodobého vztahu k opačnému pohlaví.

⁵⁹ ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 2. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-71-78-829-5.

⁶⁰ ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 2. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 223. ISBN 80-71-78-829-5.

⁶¹ VYMĚTAL, J. *Lékařská psychologie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 44. ISBN 80-7178-740-X.

V odpovídajícím vztahu i v případě homosexuálního páru. Zralá osoba dokáže v takovém vztahu přijímat i poskytovat lásku a něhu bez přílišných zábran a plachosti. Dospělá osoba žijící v intimním vztahu s partnerem má stále zájem o blaho své rodiny, ovšem také přátel a celé lidské společnosti. Ukazatelem je i schopnost přátelství s jedním nebo více blízkými lidmi, s kterými sdílí zájem trávit společně volný čas. Podstatné je také to, aby jedinec dokázal svůj volný čas trávit i sám.⁶²

⁶² ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 2. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-71-78-829-5.

4. RIZIKA NÁHRADNÍ VÝCHOVNÉ PÉČE

Instituce náhradní výchovné péče nemůže, i přes snahu všech zainteresovaných osob, naprosto suplovat dítěti fungující rodinné prostředí. Ústavní výchova byla v posledních letech transformována způsobem, že se v institucích vytvořily rodinné skupiny. Jedná se jistě o pozitivní změnu v přístupu k péči o děti, ale nesmíme zapomínat, že většina z nich má svou vlastní rodinu, kterou ani tímto nelze zcela nahradit.

*„Bezvýhradné přijetí patří k **fenoménu domova**, neboť doma jsme tam, kde jsme druhými přijati, domov je místem spolehlivým, bezpečným i jistým a dovoluje nám být sami sebou. Dítě i dospělý potřebují být druhými přijati, aby se mohli rozvíjet, čili naplňovat své pozitivní možnosti. Pro člověka naší kultury je takovým místem především **rodina**.“⁶³*

Veřejný ochránce práv Otakar Motejl dokonce v roce 2007 upozornil na užívání příliš familiárního pojmu rodina, v některých dětských domovech a dětských domovech se školou jsou slovem rodina nazývány zmíněné rodinné skupiny. Označil to za chybný přístup, který nesouvisí s dočasnou funkcí ústavního zařízení v životě dítěte a mohl by u něj navodit dojem utváření nové náhradní rodiny a současně pocit ztráty vlastní rodiny, citových vazeb a jistot.⁶⁴

Děti vyrůstající v ústavním zařízení řadíme z pohledu sociální psychologie mezi děti ohrožené prostředím. Veškerá snaha zaměstnanců institucí náhradní péče nemůže, vzhledem k počtu dětí, nahradit intenzivní láskyplný vztah poskytující dostatek přiměřených podnětů z prostředí. Hlavně u dětí v útlém věku tím dochází k psychické deprivaci, konkrétně pak emočnímu zanedbávání. Následkem může být snížené sebehodnocení, narušení kognitivního a motorického vývoje i vývoje osobnosti, hlavně schopnost navozování hlubších a stabilních sociálních vztahů. Deprivované dítě může

⁶³ VYMĚTAL, J. *Lékařská psychologie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 31. ISBN 80-7178-740-X.

⁶⁴ MOTEJL, O., et al. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv: Rodina a dítě*. 1. vyd. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007. ISBN 978-80-254-1750-8.

být v navazování sociálních vztahů pasivní a plaché, nebo se naopak domáhá pozornosti dospělých provokací a agresivními projevy. Následkem deprivace může být ovšem i snadné navozování sociálních kontaktů, kdy děti nemají žádný strach ani ze zcela cizích lidí, ale takové vztahy bývají jen povrchní. Emočně deprivovaný jedinec se v dospělosti hůře adaptuje a nedostatek lásky může nahrazovat zahájením sexuálního života v brzkém věku, u dívek pak v mnoha případech dochází k předčasnému těhotenství. V intergeneračním přenosu může docházet k absenci modelu milujícího rodiče, nebo naopak k nadměrnému zahrnutí vlastního dítěte láskou jako kompenzace vlastního deficitu.⁶⁵

„Psychická deprivace je psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu.“⁶⁶

Důsledkem omezené možnosti uspokojování psychických potřeb v instituci náhradní výchovné péče může být opožděný řečový vývoj, znaky školní nezralosti v 6 letech dítěte a v nejzávažnějším případě i vývojová regrese. Každé dítě je deprivací ovlivněno jinak vzhledem k individuálním předpokladům, které mu jsou vlastní ještě dřív, než se do takové situace dostane. Patogenní vliv má raný věk. Největší důsledky vzniklé separací dítěte mezi 3. a 5. rokem jeho věku, pokud má vytvořené vztahy ke svému sociálnímu prostředí. Vliv ústavního prostředí mnohdy způsobuje problémy v intelektovém i emočním vývoji. Může docházet k afektivním poruchám a horšímu přizpůsobování sociálním pravidlům. Adaptační potíže se objevují u dětí při příchodu do instituce náhradní rodinné péče, ale mohou se objevit i při návratu do rodiny nebo samostatného života ve společnosti po dovršení zletilosti. Rodinné skupiny v dětských domovech snižují riziko psychické deprivace podstatně více než dřívější velké ústavy kolektivní výchovy. Langmeier a Matějček doporučují začít s odstraňováním následků

⁶⁵ SVOBODA, M., D. KREJČÍŘOVÁ a M. VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-566-0.

⁶⁶ MATĚJČEK, Z. a J. LANGMEIER. *Psychická deprivace v dětství*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011, s. 26. ISBN 978-80-246-1983-5.

deprivace co nejdříve. Důležité je dítě co nejvíce poznat a začít s nápravnými opatřeními ve čtyřech úrovních:

Reaktivace – především u nejmladších dětí se jedná o přiměřený přísun podnětů z prostředí vedoucích k rozvoji duševních procesů, motoriky a funkcí smyslových orgánů.

Redidaxe – vytváření a zpevňování účelnějších návyků, které nahradí předchozí nevhodné chování vzniklé důsledkem deprivace.

Reedukace – formou psychoterapie nově formovat povahové vlastnosti dítěte, napravovat vztahy dítěte k jeho sociálnímu i předmětnému okolí. Současně musí dítěti vychovávající osoba poskytnout pevný vztah založený na důvěře, sympatii, jistotě a lásce.

Resocializace – nejvyšší úrovní je snižování důsledků deprivace navázáním vhodných vztahů dítěte s okolím. Prostřednictvím sociálních zkušeností si osvojí správné společenské role a lépe se zapojí do společnosti.⁶⁷

Deprivační situace může dítě zažít ještě před umístěním do instituce náhradní rodinné péče. Právě takové situace mohou být v nevhodném výchovném prostředí rodiny jedním z důvodů odebrání dítěte. Deprivace nemusí být vždy následkem odebrání dítěte z rodiny a umístění do instituce ústavní výchovy.

„Důsledky výchovného zanedbávání se projevují i v dospělosti, tyto lidé nemají dostatečně rozvinuté všechny potřebné kompetence, mají nízké vzdělání a z toho vyplývají různé sociálněadaptační potíže. Často nejsou schopni zvládnout přijatelným způsobem ani jednu ze základních sociálních rolí.“⁶⁸

⁶⁷ MATĚJČEK, Z. a J. LANGMEIER. *Psychická deprivace v dětství*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.

⁶⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál 2008, s. 610. ISBN 978-80-7367-414-4.

Tito lidé mají nižší ekonomickou úroveň, protože jsou často vlivem nedostatku kvalifikace nezaměstnaní nebo vykonávají práci s nízkým finančním ohodnocením. Nevládnutí sociálních dovedností vede k sociální izolaci a za viníky svých problémů považují společnost, se kterou nedovedou komunikovat ve svůj prospěch. Často vedou zjednodušený život s primitivním uspokojováním potřeb. Jejich partner se vyznačuje podobnou úrovní a to jen utvrzuje jejich životní styl. Riziko představuje pravděpodobnost jejich neschopnosti vytvořit vhodné výchovné prostředí a zastávat kvalitně rodičovskou roli.⁶⁹

⁶⁹ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

5. MOŽNOSTI ODCHODŮ DĚTÍ Z ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

Konkrétní počet dětí, které z důvodu nabytí zletilosti opouštějí ústavní zařízení uvádí Ministerstvo práce a sociálních věcí v ročních výkazech o výkonu sociálně-právní ochrany dětí. V posledních sedmi letech se počet dětí, které opustily z výše uvedeného důvodu ústavní zařízení, pohyboval od 913 do 1 258 dětí za rok. Statistika za rok 2011 uvádí, že z celkového počtu 8 466 dětí umístěných v ústavních zařízeních náhradní výchovné péče jich celkem 1 194 opustilo zařízení z důvodu zletilosti, podrobnosti v tabulce č. 2.

Tabulka č. 2: Děti v ústavních zařízeních náhradní výchovné péče v roce 2011

	Děti s nařízenou ústavní výchovou	Děti s uloženou ochrannou výchovou	Děti umístěné v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	Celkem
Počet dětí k 1. 1. 2011	7 655	158	653	8 466
Počet nově umístěných dětí	1 901	47	1 212	3 160
Počet dětí, které v roce 2011 opustily zařízení z důvodu nabytí zletilosti	1 094	59	27	1 180
Počet dětí, které opustily zařízení z jiného důvodu, než je nabytí zletilosti	1 122	18	843	1 983
Počet dětí k 31. 12. 2011	7 340	128	995	8 463

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2011*. [online]. © 2012 [cit. 2012-12-10]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/12838/Sum_V20_2011.xls

Jedním z dalších rizik dlouhodobého pobytu dítěte v ústavní péči je hospitalismus. Dítě se v takovém případě poměrně dobře adaptuje na podmínky instituce, které zahrnují péči, zaopatření, vztahy omezené na ústav a jeho bezprostřední okolí. Stálé organizování života profesionálními pracovníky snižuje nároky na vlastní iniciativu dítěte. Součástí hospitalismu je následná snížená schopnost jedince adaptovat se na běžný život mimo instituci.⁷⁰

⁷⁰ MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. 2. vyd. Praha: Slon, 1999. ISBN 80-85850-76-1.

Dítě vyrůstající v rodině zpravidla neopouští své rodinné zázemí v době, kdy dovrší 18 let, případně z jiných zákonných důvodů. Ve srovnání s tímto faktem je opuštění ústavní péče, z důvodu dosažení zletilosti či ukončení studia mezi 18 a 26 rokem, nepřírozené. Stává se tak obdobím nejistoty z budoucnosti bez možnosti návratu v období, kdy právní dospělost ještě nemusí znamenat osobnostní zralost a vyspělost. Připravit děti na samostatný život se různými způsoby snaží nejen personál institucí náhradní výchovné péče, ale i řada neziskových organizací prostřednictvím projektů zaměřených na přípravu pro samostatný život v dospělosti. Zkušenosti z realizace programů z grantů Evropské unie vedou organizátory k potřebě začít dříve než 1 rok před očekávaným odchodem dítěte z instituce náhradní výchovné péče. Cílová skupina se rozšířila a programy jsou v posledních letech nabízeny i dětem, které mají ještě více než 1 rok času před osamostatněním.

Mladí dospělí odcházející z institucionální péče mají možnost vrátit se ke své biologické rodině. Bezpečí a jistotu domova však nemusí rodina nabízet právě z důvodů, pro které jim bylo dítě odebráno. Rodiče mohou mít z nejrůznějších důvodů ekonomické problémy a v takových případech často přijímají mladého dospělého jako zdroj financí pro rodinu i v případech, kdy se o něj dříve vůbec nezajímali. Takový vztah není ani zdrojem jistoty ani zajištěním budoucnosti. Forma návratu do vlastní rodiny je velmi vhodná, pokud nabízí funkční rodinné prostředí. V ostatních případech se stává velmi problematickým řešením situace daného jedince.

Mají-li mladí dospělí v tomto období partnera, je zde možnost bydlet s ním, případně celou jeho rodinou. Jde o vhodné řešení, kdy jedinec přichází do funkční rodiny, získává vhodné modely, pocit jistoty a bezpečí. Rodina jeho partnera může být pro oba podporou v jejich budoucím společném životě i při zakládání jejich vlastní rodiny. Prostřednictvím partnera získávají novu rodinu, tato skutečnost ovšem zcela závisí na dalším vývoji jejich vztahu.

Nejnáročnější variantou opuštění institucionální péče je pro mladého člověka pokusit se začít další etapu svého života zcela samostatně. V tento moment nastává problém

hlavně s ubytováním a zaměstnáním. Bez zaměstnání nebývá jedinec dostatečně finančně zabezpečen, aby mohl podepsat podnájemní smlouvu, která ve většině případů stanovuje zaplacení několikasícové kauce. Jedná se o způsob vhodný jen pro zralé jedince, kteří mají po ukončení vzdělání možnost nastoupit do zaměstnání zajišťující finanční soběstačnost. Takový úspěšný vstup do samostatného života je podmíněn nejen osobnostními dispozicemi mladého dospělého, ale rovněž aktivní pomocí a podporou pracovníků konkrétní instituce náhradní výchovné péče.

Jednou z možností je využití zařízení sociálních služeb, konkrétně azylových domů a domů na půl cesty. Azylové domy poskytují ubytování na přechodnou dobu, zajišťují nebo pomáhají zajistit stravu a pomáhají klientům uplatňovat jejich práva, oprávněné zájmy a vyřizovat osobní záležitosti. Domy na půl cesty poskytují pobytové služby zletilým osobám po opuštění zařízení pro péči o děti a mládež. Klientům zprostředkovávají kontakty se společenským prostředím, poskytují sociálně terapeutické činnosti a pomáhají uplatňovat práva, oprávněné zájmy i zajišťovat osobní záležitosti. Poskytování služeb je individuálně přizpůsobováno specifickým potřebám každého klienta.⁷¹

Zákon o sociálních službách provádí Vyhláška č. 505/2006 Sb., která vymezuje základní úkoly poskytovatelů sociálních služeb. Domy na půl cesty poskytují odpovídající ubytování zpravidla v trvání do 1 roku, vytváří podmínky pro zajištění úklidu a praní prádla. Podporují sociální začleňování klientů včetně kontaktu s jejich rodinou. Učí klienty využívat dostupné služby a informační zdroje. Sociálně terapeutickou činností působí na schopnosti a dovednosti nezbytné pro sociální začlenění klientů, kterým také napomáhají upevňovat pracovní návyky a orientaci na trhu práce. Pomoc při komunikaci v uplatňování práv, oprávněných zájmů a běžných záležitostech je nezbytnou součástí sociálních služeb v domech na půl cesty. Výše

⁷¹ Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006 o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.

uvedené základní činnosti a provozní náklady na ubytování mohou být poskytovány celkem za úhradu nepřevyšující částku 120 Kč denně.⁷²

Ministerstvo práce a sociálních věcí zveřejňuje seznam organizací nabízejících výše zmíněné služby v Registru poskytovatelů sociálních služeb, kde uvádí konkrétní název, místo poskytování služby a kontakty.⁷³

⁷² Vyhláška č. 391 ze dne 30. listopadu 2011, kterou se mění vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2011, částka 136. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-391>.

⁷³ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Registr poskytovatelů sociálních služeb*. [online]. © 2012 [cit. 2012-12-10]. Dostupné z: <http://iregistr.mpsv.cz/>

6. SOCIÁLNÍ SLUŽBA DŮM NA PŮL CESTY

S poskytováním ubytování v domu na půl cesty souvisí další důležitá oblast sociálního poradenství týkající se klienta a jeho osvojování kontaktu se společenským prostředím včetně navazování sociálních vztahů a ekonomické soběstačnosti. Klienti se mohou v okolí domu na půl cesty setkat s negativním postojem společnosti, která k nim může mít nedůvěru vzhledem k jejich předchozímu životu, ale mohou se setkat i s lidmi vstřícnými nabízejícími pomoc. Je třeba klienta na podobné situace připravit a naučit ho adekvátní obecně přijatelné způsoby chování v určitých situacích. Dobré orientaci ve společnosti napomáhá seznámení klientů s využitím dostupných informačních zdrojů a k uspokojování jejich potřeb, zájmů i práv. Pomoc klientům je nezbytná při jejich prvních kontaktech a jednáních s úřadem práce, obecním úřadem, pojišťovnou, bankou a dalšími institucemi potřebnými k vyřízení záležitostí spojených s občanským životem. Pracovníci domu na půl cesty zastupují částečně podporu, kterou mají ostatní mladí jedinci od svých rodin, proto se také snaží klientům pomáhat vztahy s jejich biologickou rodinou obnovit. Podmínkou navázání vztahu s rodinou je zájem klienta. Ostatně veškeré kroky vedoucí k začlenění klienta domu na půl cesty do společenského života jsou předmětem jeho individuálního plánu, který si sám schválí. Plán je sestaven ve spolupráci s každým klientem samostatně a přizpůsoben jeho specifickým potřebám. Pro jednotlivé cíle individuálního plánu nabízí pracovníci domu na půl cesty klientovi možnost volby způsobu jejich dosažení. Vybraná alternativa k naplnění cílů by měla být společně s klientem určena na základě porozumění a dobrovolného přístupu k řešení problémů.

Společnost vytváří sociální klima, významné pro existenci a socializační vývoj každého člověka. Společenské určení hodnot a norem mu pomáhá v jeho orientaci ve světě a stává se zdrojem jistoty. Zpětnou vazbou dle norem společnosti získává jedinec informace o své sociální pozici a hodnotě.⁷⁴

⁷⁴ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

6.1 Bydlení

Dům na půl cesty poskytuje sociální služby osobám, které po dovršení zletilosti opustily instituce náhradní výchovné péče, byli propuštěni z výkonu trestu nebo ochranné léčby. Jedná se o velmi kritické okamžiky lidí, kteří se v takové situaci potýkají s nebezpečím sociálního vyloučení a často i s ekonomickými problémy. Dům na půl cesty poskytuje svým klientům bydlení s možností uspokojování všech hygienických potřeb. Sociální služby zahrnují poradenskou činnost v oblasti sebeobslužných činností a samostatném vedení jejich nové domácnosti, aby směřovaly klienta k jeho nezávislosti. Klient musí dodržovat pravidla určená v ubytovacím zařízení jeho provozovatelem, která by měla vést k udržování společensky přijatelných vztahů se sousedy a blízkým okolím jako součást integrace do majoritní společnosti. V domě na půl cesty mohou klienti v některých případech využívat společné prostory. Takovým místem je podle uspořádání domů na půl cesty například kuchyň, kde se klienti setkávají a společně o prostor pečují. Společné prostory jsou pak místem, kde se jednotlivci učí navzájem komunikovat a spolupracovat, dochází k dělbě práce při úklidu, kompromisům v době jejich využívání. Případným konfliktům, vznikajícím právě ze společného soužití několika klientů, se snaží předcházet pracovníci domu na půl cesty nejrozličnějšími opatřeními a vzniklé problémy s klienty následně řeší. Formou sociálně terapeutické činnosti vedou klienty k rozvoji jejich sociálních dovedností a schopností. Dům na půl cesty není vždy v bezprostřední blízkosti instituce náhradní výchovné péče, kterou jedinec opouští, proto jsou na něj kladeny nároky v orientaci v novém prostředí. V nové lokalitě musí navozovat zcela nové sociální kontakty bez podpory rodiny či přátel. Stach ze samoty v novém místě bydliště je pro mladého člověka někdy důvodem, proč této sociální službě nevyužije a skončí jako bezdomovec.

Příčinou bezdomovectví bývá dysfunkční původní rodina, odlišné sociální zkušenosti z pobytu ve věznici, psychiatrické léčebně, instituci náhradní výchovné péče a nejrozličnější handicap.⁷⁵

⁷⁵ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

6.2 Zaměstnání

V první etapě je důležitá pomoc klientovi v orientaci na trhu práce a získání zaměstnání, které mu zajistí stálý finanční příjem. S tímto problémem jsou často spojeny pracovní návyky, které si musí klient nejprve osvojit a důsledně upevňovat. Chybějící zkušenosti a pracovní návyky z předchozího zaměstnání jsou u absolventů zásadním rizikem. Zaměstnavatelé mnohdy nemají o absolventy zájem, výjimečně však zaměstnavatelé mohou hledat právě absolventy, aby si je zaškolili dle svých potřeb. Klient ovšem má o svém budoucím zaměstnání určitou představu, hlavně o jejím ohodnocení. Problémem pak může být přemrštěný požadavek klienta na mzdu, za kterou si chce pořizovat například drahé značkové zboží, kterého se mu v mnoha případech dostávalo od sponzorů zejména dětských domovech. Na počátku je tedy nutné seznámit klienta s obvyklou výší platů v rámci jeho oboru pro absolventy bez praxe. V zájmu soběstačnosti klienta je mnohdy nutné, aby se ucházel o zaměstnání i mimo jeho obor, které může být spojeno s nutnou rekvalifikací. Podstatnou překážkou se stávají způsoby výběrů zaměstnanců z mnoha uchazečů o jednu pracovní pozici. Předmětem poradenství pracovníků domu na půl cesty je tvorba životopisu, který musí být v současné době prakticky vždy součástí žádosti o místo ve všech organizacích. Uchazeč o zaměstnání může být pozván k výběrovému řízení na pohovor, kde vedle profesních znalostí, zdravého sebevědomí a kladné prezentace svých schopností, měl by být vhodně upraven i oblečen a součástí jeho vystupování musí být žádoucí společenské chování. Další nástrahy v podobě konkrétních otázek kladených při výběrovém řízení mohou klienta zaskočit, pokud na ně není vhodně připraven. Budoucího zaměstnavatele může například zajímat klientova motivace k ucházení se právě o konkrétní pozici, ale mladý uchazeč nemusí umět specifické důvody formulovat, v případě nabídky práce za základní mzdu jich ani mnoho mít nemusí.

„Zaměstnání má pro člověka, žijícího ve střeoevropské sociokulturní oblasti, značnou hodnotu. Profesní role je důležitou součástí identity a faktorem ovlivňujícím sociální hodnocení daného jedince, s ohledem na ni jej posuzují i ostatní lidé.“⁷⁶

⁷⁶ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál 2008, s. 732. ISBN 978-80-7367-414-4.

7. DŮM NA PŮL CESTY V NOVÉM STRAŠECÍ

Provozovatelem sociální služby dům na půl cesty je občanské sdružení Klub přátel dětí dětských domovů, které v roce 1997 registrovalo tuto službu pouze pro místní dětský domov. O služby byl velký zájem i ze strany jiných dětských domovů, proto o 2 roky později registrovalo změněné stanovy, které se již vztahovaly k poskytování služby dům na půl cesty dětem odcházejícím ze zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy na území celé České republiky. Cílovou skupinou jsou tedy mladí dospělí do 26 let, kteří po dovršení zletilosti opustili instituci náhradní výchovné péče. Službu mladí lidé využívají dobrovolně na základě vlastní žádosti o pomoc v nepříznivé sociální situaci.

7.1 Pracovníci domu na půl cesty

Vzhledem k tomu, že provozovatel domu na půl cesty podporuje také vzdělávání, sportovní a kulturní aktivity dětí v institucích náhradní výchovy, mají o něm děti povědomí často ještě před dovršením zletilosti a opuštěním instituce. Pracovníci zajišťující sociální služby v domu na půl cesty se účastní benefičních akcí, které pořádá provozovatel ve spolupráci s některými zařízeními institucionální péče, proto je mohou děti znát i osobně. Předchozí seznámení pomáhá navázání kontaktu s klientem po příchodu do domu na půl cesty. Pokud k předchozímu kontaktu nedošlo, je nutné navázat přátelský vztah s klientem založený na důvěře.

Po dohodě o nástupu předloží odpovědný pracovník klientovi smlouvu o užívání služby domu na půl cesty. Klient se podpisem smlouvy zavazuje plnit její jednotlivé body včetně ubytovacího řádu, který je přílohou smlouvy. V den nástupu je klient uveden do prostor, které bude užívat včetně zařízení bytu, za které bude zodpovídat, k tomuto účelu podepisuje inventární seznam veškerého vybavení. Pracovník je povinen seznámit klienta s protipožárními předpisy, prevencí úrazů a předpisy o ochraně zdraví a majetku. Od všech podepsaných dokumentů obdrží klient výtisk pro vlastní potřebu. Pracovník zakládá a vede osobní složky klientů, kam vkládá smlouvy a další důležité dokumenty týkající se poskytování sociální služby konkrétnímu klientovi.

Pracovník společně s klientem sestaví individuální plán dle možností a schopností klienta. Při jeho tvorbě jsou klientovi nabízeny alternativy postupů k dohodnutým cílům a on sám se dobrovolně rozhoduje pro určitou možnost řešení a aktivně se na svém individuálním plánu podílí. V průběhu naplňování cílů pracovník pravidelně konzultuje a případně i upravuje s klientem jednotlivé body individuálního plánu dle aktuální situace. Obecnými postupy jsou: nácvik psychosociálních dovedností s cílem samostatného zabezpečování vlastních životních potřeb, sociální poradenství a socioterapie, všestranná pomoc při hledání zaměstnání a vytváření zodpovědného vztahu klienta k práci. Mezi pracovníky domu na půl cesty je psycholog, na kterého se mohou klienti kdykoli obrátit o radu se svými problémy.

Služby jsou poskytovány s respektem ke klientovi a jeho právu na seberealizaci. Pracovník bývá klientovi nápomocen v mnoha životních situacích doprovázených někdy silnými emocemi. I v situacích, kdy se stává klientovi oporou, musí zachovat profesionální odstup a reflektovat nezaujatě klientovo chování. Veškeré osobní údaje klienta jsou důvěrné a pracovník musí bránit jejich zveřejnění a zneužití. Všichni pracovníci mají povinnost respektovat práva klientů dle platných zákonů České republiky a vykonávat svou činnost v souladu s Etickým kodexem sociálních pracovníků a dbát na dodržování Charty lidských práv.

7.2 Klienti domu na půl cesty

Klient využívá sociální službu na základě svého dobrovolného rozhodnutí. Podpisem smlouvy se zavazuje, že souhlasí s pravidly provozovatele a bude je dodržovat. Službu může klient využívat společně se svým nezletilým dítětem.

Práva klientů

Klient je oprávněn využívat prostory a vybavení domu na půl cesty dle smlouvy. Zásadní je právo na soukromí a důvěrnost poskytnutých údajů. Klient může požádat provozovatele o odložení platby za pobyt, pokud se dostane přechodně do tíživé finanční situace, kterou sám nezavinil. Klient má právo na vlastní iniciativu a konečná rozhodnutí o způsobu poskytování podpory dle dohody s pracovníkem domu na půl cesty. V bytě smí přijímat návštěvy během dne, ale vícedenní návštěvy pouze na základě předchozí dohody s provozovatelem. Dobrovolně smí pobývat mimo zařízení opět po předchozím oznámení své nepřítomnosti provozovateli služby. Klient má právo nahlížet do své osobní složky a předkládat návrhy na změnu v individuálním plánu. Jeho přání a názory jsou respektovány dle možností domu na půl cesty. Má právo na asistenci pracovníka v situacích týkajících se jeho pobytu a společenské integrace. Má právo podávat připomínky a stížnosti na ostatní klienty i na pracovníky domu na půl cesty. Důležité je i klientovo právo ukončit s provozovatelem domu na půl cesty smlouvu o poskytování sociální služby. Další práva klienta vyplývají z dohody s provozovatelem a všeobecně platných právních norem.

Povinnosti klientů

Dle smlouvy je klient povinen pečovat o poskytnuté prostory a majetek zapůjčený provozovatelem, hradit platby za pobyt dle smlouvy a dodržovat ubytovací řád. Smlouva také zavazuje klienta umožnit pověřenému zástupci provozovatele vstup do prostor, které klientovi byly poskytnuty k obývání. Klient se musí aktivně podílet ve spolupráci s pracovníkem domu na půl cesty na činnostech vedoucích k jeho sociální integraci a ekonomické soběstačnosti dle individuálního plánu. Klient je povinen nahlásit provozovateli pobyt návštěvy delší než 24 hodin a dohlížet na to, aby i návštěvy dodržovaly ubytovací řád, zároveň zodpovídá za veškeré škody způsobené návštěvou. Ve všech prostorách domu na půl cesty platí přísný zákaz užívání návykových látek. Pokud klient opakovaně a dlouhodobě porušuje podmínky ubytování nebo záměrně trvale zanedbává postupy k cílům stanoveným v individuálním programu, může s ním provozovatel smlouvu o poskytování sociální služby ukončit. Po skončení smlouvy musí klient předat ubytovací prostory i majetek v řádném stavu a v případě poškození

uhradit opravy způsobených škod. Další povinnosti klienta vyplývají z dohody s pracovníky domu na půl cesty a všeobecně platných právních norem.

8. PRŮZKUMNÉ ŠETŘENÍ

Data uvedená v průzkumném šetření jsou platná pro konkrétní Dům na půl cesty v Novém Strašecí za uvedené období. Průzkumné šetření bude zaměřeno na zkoumaný vzorek stanovený podle kritérií, která vyplývají z potřeb této práce.

Cíle a hypotézy

1. cílem průzkumného šetření je specifikovat osoby, které se po odchodu z institucionální péče stávají klienty domu na půl cesty v Novém Strašecí. Zjistit zda jsou determinováni shodnými událostmi, souvisejícími s náhradní výchovnou péčí v jejich dosavadním životě, ověřením následujících hypotéz.

H1: Ústavní výchova byla nařízena rozhodnutím soudu z důvodů špatných rodinných a sociálních podmínek u více než poloviny zkoumaných klientů domu na půl cesty.

H2: Mezi zkoumanými klienty domu na půl cesty převažují ti, kteří byli v zařízení náhradní výchovné péče umístěni déle než 5 let.

H3: Většina zkoumaných klientů domu na půl cesty nebyla od doby jejich umístění do instituce náhradní výchovné péče v pravidelném kontaktu se svou biologickou rodinou.

2. cílem je ověřit, zda po 1 roce poskytování sociálních služeb v domě na půl cesty odcházejí klienti ve většině případů jako sociálně zralí. Úroveň jejich dospělosti bude zjišťována formou zpětné vazby od samotných klientů.

H4: Zkoumaní klienti domu na půl cesty odcházejí ve většině případů jako sociálně zralí.

Metody průzkumného šetření

Kvalitativní šetření bylo realizováno v archivu domu na půl cesty analýzou interních dokumentů. Prostudováním osobních složek klientů a záznamů asistentů poskytujících sociální služby, kde je podrobně popsána jejich činnost. Z dat získaných z dokumentace byly sestaveny **případové studie** konkrétních klientů v cílové skupině. Data rozhodná pro ověření hypotéz 1 – 3 budou zhodnocena ve shrnutí poznatků získaných analýzou případových studií a v závěru.

Následně bude použito **dotazníkové šetření** jako zpětná vazba od klientů cílové skupiny. Stručný dotazník ověří dosažení sociální zralosti klientů v návaznosti na případové studie. Kritéria pro dostatečnou sociální zralost klientů byla stanovena podle ukazatelů dospělosti, uvedených výše v této práci. Konkrétně dotazováním na schopnost klienta vykonávat produktivní práci zajišťující existenční nezávislost, mít trvale zajištěné samostatné bydlení, navázat trvalý partnerský vztah směřující k založení rodiny.

Cílová skupina

Hlavním kritériem pro výběr zkoumaného vzorku je předchozí pobyt klientů v institucích náhradní výchovné péče. Důvodem stanovení tohoto kritéria je cíl průzkumného šetření zaměřený na determinanty specifické pro mladé dospělé opouštějící právě taková zařízení.

Dalším kritériem je stejně dlouhý časový úsek jejich pobytu v domě na půl cesty. Všichni vybraní klienti užívali sociálních služeb celý 1 rok. Kritérium bylo stanoveno s ohledem na shodnou dobu trvání vlivu asistenta na socializaci klienta.

Posledním kritériem je odchod klientů z domu na půl cesty v roce 2007, aby bylo možné posoudit dlouhodobý vliv dosažené úrovně sociální zralosti na jejich další život.

Konkrétně bude skutečnost zjišťována 5 let po ukončení smlouvy mezi klientem a provozovatelem domu na půl cesty.

Dle analýzy interní dokumentace domu na půl cesty v Novém Strašecí odpovídá stanoveným kritériím jen 6 klientů. Uvedené poznatky a závěry, proto budou směrodatné právě pro tento konkrétní dům na půl cesty.

8.1 Případové studie

Případové studie byly vypracovány u osob, které vyhovují kritériím stanoveným dle potřeb této práce. Data z osobní, rodinné a sociální anamnézy byla čerpána ze složky osobní dokumentace každého klienta. Informace o úrovni kompetencí jednotlivých klientů a způsobu jejich rozšiřování v rámci poskytování sociálních služeb byly získány ze záznamů asistentů v domě na půl cesty. Pozornost byla věnována údajům vedoucím k cíli průzkumného šetření, který je zaměřen na společné faktory ovlivňující zájem klientů o služby domu na půl cesty. Konkrétně udržování trvalého kontaktu s biologickou rodinou, důvod umístění do instituce náhradní výchovné péče a délka pobytu v zařízení.

8.1.1 Aleš

Chlapec byl vychováván v dětském domově v Novém Strašecí. Soud nařídil ústavní výchovu z důvodu vážně narušeného rodinného prostředí. Alešovi bylo tehdy 12 let, byl výrazně podvyživený, chodil žebrot o jídlo k sousedům a neměl základní hygienické návyky. Jednou ho do dětského domova přišel navštívit otec, který později zemřel. Matka a bratr navštěvovali Aleše pouze v průběhu prvního roku jeho pobytu v instituci náhradní výchovy. Postupně ztratil zájem i Aleš a později už kontakt s rodinou vůbec nevyhledával. Vřelý kontakt navázal chlapec s paní učitelkou ze základní školy, ke které později jezdil na víkendy a prázdniny. K rodině paní učitelky měl silnou citovou vazbu a udržoval s nimi přátelství i po odchodu z dětského domova.

V 19 letech Aleš úspěšně ukončil učební obor malíř-lakýrník a nastoupil do domu na půl cesty. Navázání kontaktu s asistentem nebylo lehké, protože byl introvertní a často u něj převládala smutná nálada. Postupně během několika dní se začala rozvíjet dobrá spolupráce, která vyplynula především z pocitu klienta, že někdy nezvládá životní situace, se kterými se setkává a potřebuje najít někoho, kdo za něj bude řešit problémy či úkoly. Jeho snížená odolnost vůči zátěži a stresu se projevovala velkou emotivní citlivostí. Stejně silně jako smutek prožíval i radost, což při pochvale a povzbuzení od asistenta pomáhalo zlepšovat jeho sebevědomí a pozitivní prožívání. Od počátku neměl zálibu v činnostech, které vyžadují soupeření, dobrodružství, nebezpečí a celkově vyhledával klidný způsob života. Zásadním bodem Alešova individuálního plánu bylo zvýšení jeho aktivity v jednání a rozhodování při řešení vzniklých situací.

Během první návštěvy Úřadu práce byl zcela nesamostatný a asistence byla nezbytná i dále při hledání prvního zaměstnání. V oboru malíř-lakýrník se Alešovi z pozice absolventa nepodařilo získat vhodné zaměstnání. Klient projevil zájem o vaření, proto mu po dohodě s asistentem byla zařízena rekvalifikace v oboru kuchař. Na základě úspěšného ukončení rekvalifikačního kurzu se mu podařilo získat zaměstnání v blízké restauraci. Kontakty na pracovišti pomohly klientovi získat lepší obratnost v sociální komunikaci a po půl roce udělal velký krok k samostatnosti. Pracovní návyky si osvojil rychle a ke svému zaměstnání přistupoval zodpovědně.

Alešovo hospodaření s financemi bylo bezproblémové. Poučen byl z doby, kdy neměl zaměstnání a musel vyjít s nízkým příjmem. Úhradu za poskytování sociálních služeb v domě na půl cesty poukazoval na účet poskytovatele vždy včas. Péče o domácí prostředí musela být pod neustálým dohledem asistenta, největší potíže měl s řádným úklidem všech prostor bytu. V prvním měsíci svého pobytu obtěžoval Aleš sousedy hlasitou reprodukcí hudby. Asistent zaměřil své působení na psychosociální dovednosti klienta a zdůraznil požadavky na bezkonfliktní soužití s lidmi v okolních bytech. Následně zorganizoval schůzku s obyvateli domu, na které se Aleš omluvil a přislíbil ohleduplné chování. Žádné další problémy s dodržováním ubytovacího řádu se už nevyskytly.

Službu domu na půl cesty opouštěl Aleš v době, kdy měl trvalé zaměstnání. Se svou partnerkou očekávali potomka. Uzavřeli nájemní smlouvu na byt, který se nachází nedaleko jeho zaměstnání. Aleš udržuje nepravidelný kontakt s ženou, u které krátkodobě pobýval v rámci hostitelské péče ještě před opuštěním dětského domova. Je zde předpoklad, že s ní bude i nadále udržovat přátelský vztah a ona mu bude nápomocna v budoucím rodinném životě.

8.1.2 Milan

Matka ponechala Milana v péči kojeneckého ústavu hned po porodu a otec není znám. Později vyrůstal Milan v dětském domově v Novém Strašecí. Jeho matka nikdy neprojevila žádný zájem a on sám nikdy neměl přání ji najít. Po dovršení plnoletosti mu byla prodloužena ústavní výchova o 1 rok, aby mohl využívat zázemí dětského domova až do doby ukončení učebního oboru zednické práce.

Do domu na půl cesty přišel Milan, když mu bylo 19 let. Spolupráce s asistentem probíhala bez problémů. Klient je méně emočně citlivý a snadno se vyrovnává se stresem a zátěží. Ve vztahu ke svému sociálnímu okolí je spolehlivý a zodpovědný, má ovšem menší pochopení a porozumění pro druhé. Respektuje vlastní potřeby, ale není příliš ochotný pomáhat slabším a potřebným. Vyhýbá se aktivitám, které jsou spjaty s nebezpečím a neúspěchem, neriskuje pro získání obdivu vrstevníků. Vyhledává klidné prostředí a obtížně se vyrovnává se zásadními životními změnami, má tendence ke konvenčnosti. Dojde-li k závažné situaci, dokáže se zachovat racionálně a je schopen vhodného sebeovládání. Celkově je sociálně přizpůsobivý, jen při navazování kontaktů velmi opatrný a nedůvěřivý. Má tendenci k životní spokojenosti, převládá stav dobré pohody, v prožívání se ojediněle objevují prvky úzkostlivosti.

Individuální plán Milana byl zaměřen na osobnostní rozvoj a kvalitu komunikativních dovedností. Od počátku pobytu v domě na půl cesty byl zaměstnán jako dělník ve stavebnictví. Ve snaze získat lépe finančně ohodnocenou pozici hledal zcela samostatně nové zaměstnání. Sám požádal asistenta o rady ohledně psaní životopisu, žádosti o místo a přípravy na přijímací pohovor. Jednání s potencionálními

zaměstnavateli zvládal bez větších obtíží, vždy působil optimisticky a sebevědomě. Podařilo se mu získat nové zaměstnání, kde nastoupil na pozici skladníka. Zaměstnavatel byl v pravidelném kontaktu s asistentem, při kterém vždy Milana chválil za jeho aktivní přístup k práci a spolehlivost.

Svědomitě a pečlivě plnil Milan dohodnuté úkoly i v domě na půl cesty. Vztahy s obyvateli okolních bytů byly bezproblémové. Úkoly naplánované společně s asistentem odváděl vždy až do konce. Měl reálné představy o své budoucnosti, které se aktivně snažil naplňovat. Vzorně se staral o poskytnutý byt, domácí práce mu nečinily žádné problémy. Potíže přetrvávaly v hospodaření s financemi. Asistent doprovodil klienta do banky a byl mu nápomocen při založení osobního účtu. Společně s asistentem sestavili měsíční plán hospodaření odpovídající jeho příjmům. Milan měl s dodržáním plánu velké potíže a byla nutná průběžná kontrola ze strany asistenta. Během jednoho roku se několikrát opozdila jeho platba za sociální služby v domě na půl cesty, protože z bankovního účtu předčasně vyčerpal svou mzdu. Klient nebyl po celou dobu spolupráce s asistentem schopen vytvářet jakékoli úspory pro nečekaný případ potřeby větší finanční hotovosti.

Dům na půl cesty opustil Milan bez jakýchkoli finančních úspor, proto mu poskytovatel služby nabídl bezúročnou půjčku, aby mohl uzavřít nájemní smlouvu na byt a uhradit první platby pronajímateli. Klient nabídky využil a řádně půjčku splácel. Milan zůstal ve městě, kde dosud žil a měl několik přátel. Dlouhodobě si udržoval své zaměstnání na pozici skladníka, což mu zajišťovalo stálý příjem. Nadále zůstal v pravidelném přátelském kontaktu s asistentem.

8.1.3 Dušan

Jedná se o chlapce, který vyrůstal v dětském domově v Mostě od 12 let. Dušanovi i jeho mladší sestře byla soudem nařízena ústavní výchova z důvodu zanedbání péče. Jeho svobodná matka ve finanční tísní nedokázala zajistit dětem vyhovující bydlení, stravu ani dostatečnou hygienu. V dětském domově matka děti nenavštěvovala a jejich otec

není znám. Dušan nikdy neměl zájem matku kontaktovat a po odchodu z dětského domova se přestal stýkat i se sestrou. Po základní škole se vyučil v oboru zedník.

Služeb domu na půl cesty začal Dušan využívat ve svých 20 letech. Během prvního kontaktu s klientem byla zřejmá jeho ochota podřizovat se v chování a jednání normám. Snadno se nechá ovlivnit skupinovými zájmy ve snaze zavděčit se okolí. Vyhledává klidný a bezpečný způsob života ve stabilním prostředí, vyhýbá se konfliktům a situacím, které vyžadují jeho samostatné rozhodování. Z jeho snížené sebedůvěry plynou obavy z nezvládnutí běžných životních situací, které je nutné řešit. Dušan je introvertní osobnostní typ s vyšší emotivní citlivostí. Ve vyhrocených situacích není schopen zachovat se racionálně a má nižší schopnost sebeovládání, je přecitlivělý a úzkostlivý. Není ochoten angažovat se ve prospěch potřebných a má menší míru porozumění pro potřeby druhých. Sám pro sebe rovněž velmi nerad žádá o pomoc či radu.

Hlavním bodem jeho individuálního plánu bylo zlepšení sociální komunikace. K tomuto výrazně přispěly interpersonální vztahy na pracovišti. Téměř půl roku pracoval ve stavební firmě jako pomocný zedník. Pracovní poměr však ukončil z důvodu neustálých problémů, kvůli jeho pomalému pracovnímu tempu. Obratem si našel zaměstnání v jiné firmě na pozici montážního dělníka. V nové práci zaměstnavatel kladl důraz na pečlivost, proto ocenil klientovu důslednost a koncentrovanost na výkon. Asistent motivoval Dušana k dalšímu vzdělávání a absolvování kurzů, které zaměstnavatel nabízel. Systematicky bylo posilováno sebevědomí a sebehodnocení klienta formou psychoterapeutického výcviku a uznáním za dosažené výsledky v oblasti doplnění vědomostí.

Dušan neměl žádné závažné problémy s vedením domácnosti, pravidla ubytovacího řádu dodržoval svědomitě. Efektivní hospodaření s finančními prostředky si s pomocí asistenta osvojil během prvního čtvrtletí užívání sociálních služeb domu na půl cesty. Celkově byl velmi samostatný, pouze při prvních jednáních s úřady vyžadoval asistenci, za kterou projevoval velkou vděčnost. Při dalším kontaktu s konkrétní institucí se už vždy snažil jednat bez pomoci. Asistent se zaměřil na odbourávání

úzkostných stavů klienta formou aktivního odpočinku. Společně začlenili do individuálního plánu činnosti, o které klient projevil zájem. Dušan se ve volném čase začal pravidelně věnovat sportu a turistice.

Klient se z domu na půl cesty odstěhoval do malometrážního bytu, který užíval na základě nájemní smlouvy uzavřené s pronajímatelem. První poplatky za byt hradil ze svých pečlivě nasbíraných úspor. Měl trvalé zaměstnání a četnost jeho úzkostných stavů byla znatelně nižší, než před příchodem do domu na půl cesty. Navazování nových přátelských vztahů mu však stále činilo potíže.

8.1.4 Marek

Chlapec byl umístěn do dětského domova ve 3 letech, protože jeho matka žila jako bezdomovkyně a otec nebyl znám. Situace matky se nikdy nezměnila, přespávala v parcích, pátrala po ní policie nebo byla ve výkonu trestu. Marek má ještě 3 sourozence, kteří byli adoptováni. Nikdy nepoznal život v rodině a s nikým ze své biologické rodiny není v kontaktu. Po celou dobu pobytu v institucích náhradní péče ho matka ani jednou nekontaktovala. Pouze v den jeho 18. narozenin přijela a ptala se na stav jeho účtu. Bezprostředně po návštěvě dětského domova mu poslala dopis, na který Marek neodpověděl. Zaujímá ke své matce velmi negativní postoj a nemá zájem o jakýkoliv kontakt. Po ukončení povinné školní docházky se vyučil v oboru podlahářské práce.

Marek před svými 18. narozeninami napsal sám z dětského domova v Žatci žádost provozovateli domu na půl cesty o poskytnutí sociálních služeb. Má snížený intelekt, ale je velmi komunikativní, což bylo přínosem i pro další spolupráci. Jedná vždy bezprostředně a má rád změny, kterými zahání nudu. Snaží se předcházet interpersonálním konfliktům a nedorozuměním s tendencí podřizovat své jednání a chování skupinovým normám. Nelpí na svých názorech. Velkou váhu přikládá názorům druhých lidí, proto je ohrožen zneužitím a snadnou manipulovatelností. Rád se prosazuje, ale při rozhodování v důležitých životních situacích se projeví jeho slabá sebedůvěra. Je málo odolný vůči stresu a v zátěžových situacích se nedokáže

rozhodovat racionálně. Pokud musí pohotově jednat a účelně řešit problémy je úzkostný. Pochvala a povzbuzení mu dodávají odvalu a uklidňují nepokoje jeho chování. Setká-li se při realizaci svých cílů s překážkou, chová se impulzivně a je pravděpodobné, že úkol nezvládne. Má určitou míru porozumění a pochopení pro druhé, je ochoten angažovat se ve prospěch slabších a potřebných.

Stěžejní částí individuálního plánu Marka bylo zlepšení komunikativních dovedností a sebeovládání, protože jeho extrovertní jednání působilo často na okolí jako drzé. Asistent učil klienta vhodnému chování a společně trénovali situace, které mohly nastat při pracovním pohovoru. V průběhu hledání vhodného zaměstnání se projevila značná neznalost některých běžně užívaných pojmů, z toho vyplynulo doplnění individuálního plánu o nutnost věnovat se četbě vhodné literatury. Brzy Marek získal zaměstnání v keramických závodech jako obsluha technologického zařízení výroby. V zaměstnání se choval zodpovědně, pečlivě vykonával náplň své práce a byl za ni vděčný.

Dům na půl cesty si velmi oblíbil, téměř okamžitě navázal přátelské kontakty se všemi pracovníky i ostatními klienty. Nikdy závažně neporušil ubytovací řád, ale ke svým povinnostem vyplývajícím ze smlouvy o poskytování sociálních služeb přistupoval často nezodpovědně. Bez dohledu dospělé osoby nad plněním dohodnutých úkolů byl nespolehlivý. Snažil se úkolům vyhnout nebo je oddálit, ale při kontrole jejich splnění se okamžitě začal asistentovi omlouvat a litovat svého jednání. Efektivně hospodařit se svým platem Marek nikdy neuměl. Dohodl se s asistentem, že mu bude výplata odebrána a vydávána po částech. V prvních měsících pobytu dostával pouze poměrnou část na začátku každého týdne. Pozvolna docházelo ke zlepšení a bylo možné od tohoto opatření ustoupit.

Z domu na půl cesty odešel Marek do bytu v majetku města, určenému sociálně slabým občanům s nízkými příjmy. Měl trvalé zaměstnání s dostatečným platem a uměl už lépe hospodařit s finančními prostředky. Dům na půl cesty opouštěl velmi smutný a stále se ujišťoval, zda může s pracovníky dále udržovat kontakt. Samostatného života se obával a nevěřil, že bude vše zvládat i bez pomoci. Ačkoli neměl v té době partnerku, netajil se touhou založit si rodinu, kterou nikdy neměl.

8.1.5 Pavel

Chlapec žil od narození s matkou a starší sestrou, otec o rodinu nikdy nejevil zájem. Po nástupu matky do výkonu trestu, byl svěřen do péče babičky. Matka se z věznice vrátila, když Pavlovi bylo 9 let a všichni bydleli u babičky. Ze společného soužití vznikaly vážné rodinné rozepře. Problémy se promítaly do péče o děti a Pavel byl na základě soudem nařízené ústavní výchovy umístěn do dětského domova v Žatci. Babička ho navštěvovala pravidelně, ale matka za ním přijela pouze dvakrát. Pavel po ukončení základní školy navštěvoval odborné učiliště, kde úspěšně ukončil obor kuchařské práce. V dospělosti neměl zájem stýkat se s matkou a sestrou ani s babičkou.

Vychovatelky z dětského domova se snažily plnoletému Pavlovi sehnat bydlení, ale bez trvalého příjmu to nebylo možné a zaměstnání se jim zajistit nepodařilo. Řešením pro ně byl dům na půl cesty v lokalitě s menší nezaměstnaností. Pavel byl vděčný za poskytnutí sociálních služeb, ale zároveň nechtěl být na nikom závislý. Preferoval osobní svobodu a chtěl spoléhat sám na sebe. Nechtěl se přizpůsobit názorům či tlakům veřejného mínění, ani nechtěl své jednání a chování podřizovat skupinovým normám. Byl méně ochotný angažovat se ve prospěch druhých, respektoval především vlastní potřeby. V komunikaci s asistentem se projevoval impulsivně a ve vyhrocených situacích se choval iracionálně. V náročných situacích byl málo odolný vůči stresu a frustraci. Projevoval se přecitlivěle a pesimisticky, jeho strach z budoucnosti vedl k pocitům osamocení a bezradnosti.

Pavel chtěl pracovat ve svém oboru, a to se mu také podařilo. V restauraci nedaleko domu na půl cesty začal pracovat jako kuchař. Zaměstnavatel byl spokojen s jeho prací i docházkou, ale nastaly problémy v komunikaci s ostatními pracovníky. Preferoval vlastní svobodu a obtížně na pracovišti spolupracoval s kolegy, proto se jedním z nejdůležitějších bodů jeho individuálního plánu stalo předcházení interpersonálním konfliktům. Bylo nutné pomocí terapeutického výcviku rozvíjet komunikativní dovednosti klienta, schopnosti jeho sebeovládání v průběhu řešení konfliktů a kooperaci se spolupracovníky. Pro snížení tenze se součástí individuálního plánu stalo i aktivní

trávení volného času. Klient si sám vybral aktivní odpočinek formou jízdy na kole a posilování.

Prostory domu na půl cesty, které klient užíval, udržoval uklizené a v naprostém pořádku. Neměl žádné potíže s dodržováním ubytovacího řádu. Při plnění dohodnutých úkolů byl vždy samostatný a spolehlivý. Výplatu si dokázal účelně rozvrhnout a nikdy se nedostal do finančních problémů. Obtíže mu činila orientace na úřadech a jednání s úředníky, proto byl několikrát nutný doprovod asistenta. Později klient žádal pouze o radu a snažil se vše vyřídit sám.

V době, kdy opouštěl dům na půl cesty, nevznikaly žádné problémy na pracovišti a veškeré úřední záležitosti byl schopen vyřídit samostatně. V případě nutnosti mu pomáhala jeho partnerka, se kterou se společně stěhovali do bytu, na základě nájemní smlouvy. Oba projevíli zájem zůstat dále v kontaktu s asistentem a udržovat přátelské vztahy s dalšími zaměstnanci provozovatele sociální služby, kterou Pavel využíval. O navázání vztahů se svou biologickou rodinou nejevil žádný zájem, ani když ho k tomu přemlouvala jeho partnerka.

8.1.6 Sára

Dívka bydlela s matkou a sestrou u muže, který nebyl její otec. Biologický otec nebyl znám. Matka jednoho dne ze společné domácnosti odešla a už se nevrátila. Později se dcery dověděly, že je matka ve vězení. Sáře byla nařízena ústavní výchova a od 14 let vyrůstala v dětském domově v Ledcích. Matku už nikdy neviděla a o kontakt nejevila žádný zájem. Rodinnou školu ukončila, když jí bylo 19 let, následně absolvovala motivační kurz šití a vaření.

Při prvním kontaktu s asistentem v domě na půl cesty se Sára chovala velmi odtažitě. Měla o sociální službu zájem, ale měla strach z nové situace a nedůvěřovala nikomu ve svém okolí. Měla velmi omezený verbální projev a malou slovní zásobu. Nerada mluvila o svých problémech. Velmi těžce se s ní navazovala konverzace. Základem jejího individuálního plánu se stalo posílení sebedůvěry a četba vhodné literatury

pro rozšíření slovní zásoby. Dívka se chovala velmi klidně a praktické úkoly plnila pomalu avšak velmi pečlivě. Za pomoci asistenta se pro Sárú podařilo získat zaměstnání ve stravovacím zařízení, kde pracovala pod stálým dohledem na pozici pomocné síly v kuchyni. Interpersonální vztahy na pracovišti navazovala pomalu, ale svým slušným vystupováním si nakonec získala přízeň všech kolegů.

Byla zcela nesamostatná v péči o domácnost, nezvládala úklid pokoje a osobních věcí. Špatné byly také hygienické návyky, udržování osobních oděvů a mytí nádobí. Potřebovala stálé vedení dospělé osoby. Po několika týdnech získala důvěru k asistentovi domu na půl cesty a začala plnit dohodnuté úkoly. Půl roku trvalo, než bylo možné ponechat zadané úkoly bez každodenní kontroly. Postupně asistent prodlužoval intervaly mezi kontrolami a snažil se vést Sárú k samostatnosti. Dívka měla od počátku problémy s pochopením hodnot bankovek a mincí. Nákupy v doprovodu asistenta a časté opakování běžných obchodních cen základních potřeb jí pomohlo získat přehled. Za celou dobu pobytu se však nenaučila rozeznávat hodnotu věcí, které nejsou součástí každodenního nákupu. Ve svém psychickém vývoji byla opožděná, nebyla oblast, na kterou by měla názor odpovídající jejímu věku.

Z domu na půl cesty se klientka vrátila do bytu bývalého druha své matky. Opustila své stávající zaměstnání a chtěla si najít nové v místě bydliště. V prvním zaměstnání si úspěšně osvojila pracovní návyky, ale veškerou činnost musela vždy provádět pod neustálým dohledem. Neměla žádný partnerský vztah ani mnoho přátel. Její představy o budoucím životě byly velmi naivní a zcela nereálné.

8.1.7 Shrnutí případových studií

Z analýzy sestavených případových studií vyplývá nezbytnost individuálního přístupu asistentů ke každému klientovi domu na půl cesty. Nutná je také znalost rodinné a osobní anamnézy jedince včetně prožitých traumat a dalších specifických situací ovlivňujících vývoj osobnosti. Na počátku sestavený individuální plán klienta je vždy operativně upravován a každá změna je provedena pouze na základě konzultace s klientem. Asistent v tomto směru vykonává psychicky velmi náročnou práci, kterou

musí přizpůsobovat osobnostním zvláštnostem každého nového klienta. Současně je nucen pomoc pozvolna a přiměřeně omezovat, aby docházelo ke skutečnému osamostatňování klientů.

Přes individuální rozdíly každého klienta, se podařilo zjistit specifika společná všem osobám ze zkoumaného vzorku, které žádaly o poskytnutí sociálních služeb domu na půl cesty v Novém Strašecí. Z poznatků získaných kvalitativním šetřením, tak vyplynula určitá shoda prožitých událostí v předchozím životě klientů souvisejících s náhradní výchovnou péčí. Cílová skupina zahrnuje osoby, které opustily instituci náhradní výchovné péče v rozmezí od 18 do 20 let, v závislosti na ukončení vzdělávání. Někteří žádali o poskytnutí sociálních služeb v domě na půl cesty na základě doporučení pedagogických pracovníků instituce náhradní výchovné péče, někteří z vlastní iniciativy, ale všichni se rozhodli dobrovolně. Vzhledem ke kritériím pro výběr cílové skupiny, jsou zde uvedeny případové studie klientů, kteří využívali služeb domu na půl cesty celý 1 rok.

Hypotézu 1 lze s ohledem na výše uvedené průzkumné šetření potvrdit. Ústavní výchova byla nařízena rozhodnutím soudu z důvodů špatných rodinných a sociálních podmínek u více než poloviny zkoumaných klientů v porovnání s počtem klientů, kterým byla uložena ochranná výchova z důvodů výchovných problémů. Dokonce všem 6 osobám v cílové skupině byla nařízena ústavní výchova z důvodů rodinných a socioekonomických podmínek nepříznivých pro jejich další vývoj. Nikdo z nich nepobýval v instituci náhradní výchovné péče na základě uložení ochranné výchovy jako alternativy trestního opatření za negativní způsoby jednání a antisociální projevy.

Hypotézu 2 můžeme na základě získaných informací rovněž potvrdit. Mezi klienty domu na půl cesty převažují ti, kteří byli v zařízení náhradní výchovné péče umístěni déle než 5 let. Počet let strávených v instituci náhradní výchovné péče se u osob v cílové skupině pohybuje od 5 do 19. Všech 6 osob zahrnutých do průzkumného šetření tam tedy skutečně pobývalo více než 5 let.

Hypotéza 3 byla u cílové skupiny potvrzena. Většina klientů domu na půl cesty nebyla od doby jejich umístění do instituce náhradní výchovné péče v pravidelném kontaktu se svou biologickou rodinou. Sára a Milan nemají otce uvedeného v rodném listě a matka je nikdy nenavštívila. V případě Marka projevila jeho matka zájem pouze v období jeho 18. narozenin, kdy se však nezajímala o syna, ale o stav jeho účtu. Dušana matka v dětském domově, kde pobýval i se sestrou, nikdy nenavštívila. V dospělosti nejevil Dušan zájem ani o kontakt se sestrou. Aleše v dětském domově jednou navštívil otec, ten však později zemřel. Matka a bratr ho ještě rok navštěvovali, ale jejich zájem brzy vymizel. Nejvíce byl s rodinným příslušníkem v kontaktu Pavel. Matka za ním přijela pouze na 2 návštěvy, ale babička ho navštěvovala až do jeho plnoletosti. Kontakt s babičkou ukončil Pavel sám v době, kdy opustil dětský domov a už ji nikdy nijak nekontaktoval. Ani u něj tedy již nelze hovořit o udržování pravidelného kontaktu. V osobních spisech všech 6 klientů je uvedeno, že nejevíli zájem o kontakt s biologickou rodinou před opuštěním instituce náhradní výchovné péče. Později v domě na půl cesty také všech 6 klientů odmítalo pomoc při obnovení kontaktů s rodinou, kterou průběžně nabízel sociální asistent. Žádný ze 6 klientů se po opuštění domu na půl cesty nevrátil ke své rodině, ani toto přání neprojevil.

8.2 Dotazníkové šetření

Otázky dotazníku byly zaměřeny na ukazatele dospělosti uvedené ve 3. části zabývající se teoretickými poznatky. Pro zjištění sociální zralosti bývalých klientů domu na půl cesty byla stanovena následující 3 kritéria: schopnost jedince udržet si zaměstnání, zajistit si trvalé bydlení a směřovat k rodinnému životu. Skutečnost byla zjišťována 5 let po odchodu klientů z domu na půl cesty, kvůli ověření dlouhodobé platnosti zkoumaných jevů. Podrobnosti byly respondentům vysvětleny osobně před vyplněním stručného dotazníku, který je uveden v příloze.

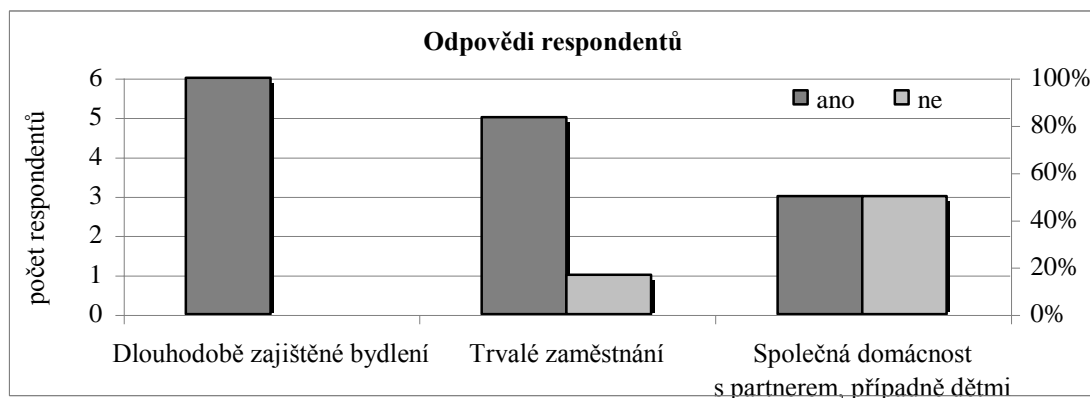
Respondenty byli klienti, kteří splňují kritéria cílové skupiny pro potřeby této práce. Jedná se tedy o odpovědi stejných osob, jejichž případové studie byly sestaveny pro účely kvalitativního šetření, které dotazníkovému předcházelo. Následující tabulka a graf znázorňují odpovědi bývalých klientů domu na půl cesty.

Tabulka č. 3: Odpovědi respondentů dotazníku zaměřeného na sociální zralost

	ALEŠ	MILAN	DUŠAN	MAREK	PAVEL	SÁRA	ABSOLUTNÍ ČETNOST KLADNÝCH ODPOVĚDÍ	RELATIVNÍ ČETNOST KLADNÝCH ODPOVĚDÍ
Dlouhodobě zajištěné bydlení	ANO	ANO	ANO	ANO	ANO	ANO	6	100 %
Trvalé zaměstnání	NE	ANO	ANO	ANO	ANO	ANO	5	83,33 %
Společná domácnost s partnerem, případně s dětmi	ANO	NE	NE	NE	ANO	ANO	3	50 %

Zdroj: autorka práce (vlastní šetření)

Graf č. 1: Odpovědi respondentů dotazníku zaměřeného na sociální zralost

Zdroj: autorka práce (vlastní šetření)

8.2.1 Shrnutí dotazníkového šetření

Celkově není možné zobecnit výsledky dotazníkového šetření, protože zkoumaný vzorek je velmi malý. Taktéž nelze na základě výsledků potvrdit nebo vyvrátit 4. hypotézu, že klienti domu na půl cesty odcházejí ve většině případů jako sociálně zralí.

Pro konkrétního provozovatele domu na půl cesty v Novém Strašecí je však pozitivním výsledkem, že nikdo ze 6 bývalých klientů nemá problém s více než jedním ukazatelem podstatným pro sociální zralost. Zároveň se v cílové skupině nenachází ani jedna osoba, která by nespĺňovala všechna 3 uvedená kritéria. Dokonce ani osoba, která

by nesplňovala 2 kritéria, protože 2 respondenti odpověděli kladně na všechny otázky a zbývající 4 odpověděli kladně alespoň na 2 otázky.

Všechny dotazované osoby jsou dlouhodobě schopny zajistit si samostatné bydlení. Tento fakt mimo jiné vypovídá o jejich zdárném hospodaření s finančními prostředky a kladném vztahu k vytváření vlastního domova. A to včetně klienta, který dle předchozích případových studií nikdy nežil v domácím rodinném prostředí, ale pouze v institucích náhradní výchovné péče.

Trvalé zaměstnání si nedokáže udržet pouze 1 ze 6 respondentů. Vzhledem k tomu, že asistent domu na půl cesty výrazně ovlivňuje vztah každého jedince k pracovním povinnostem od jeho prvního zaměstnání, je tento výsledek zpětnou vazbou o vhodném poskytování podpory při integraci klientů na trh práce. Bylo by předmětem dalšího zkoumání, čím jsou potíže se zaměstnáním konkrétního jedince způsobeny, zda jsou důvodem špatně osvojené pracovní návyky.

Partnerský nebo rodinný život ve společné domácnosti má pouze polovina respondentů. Tento výsledek dotazníkového šetření koresponduje s teoretickými poznatky uvedenými výše v této práci. Jedním z rizik náhradní výchovné péče je psychická deprivace, která se může negativně projevit ve schopnosti navazování hlubších a stabilních sociálních vztahů. Zjištění by mělo vést asistenty domu na půl cesty ke změně metodiky terapeutické činnosti zaměřené na sociální začleňování klientů. Zde je třeba vzít v potaz, v jaké míře může asistent ovlivnit určité projevy klienta, které jsou jeho individuálními osobnostními rysy.

ZÁVĚR

Práce zmapovala proces podpory mladých dospělých v domě na půl cesty v Novém Strašecí, kterému bude poskytnuta jako přehled informací o klientech v cílové skupině. Možnost využití poznatků pro praxi je ponechána na rozhodnutí tamních pracovníků. Autorka si je vědoma skutečnosti, že výsledky průzkumného šetření není možné zobecnit, protože zkoumaný vzorek byl malý a jednalo se o klienty jednoho zařízení. Dotazníkovým šetřením však byla zjištěna úroveň sociálního začlenění klientů s delším časovým odstupem od doby, kdy je pracovníci domu na půl cesty přestali přímo ovlivňovat. Přesně po 5 letech, což už poukazuje na dlouhodobý efekt poskytnutých sociálních služeb.

Z analýzy interních dokumentů domu na půl cesty je zřejmé, že mladí dospělí nebyli v době po opuštění zařízení náhradní výchovné péče v mnoha směrech sociálně zralí. Individuální plány sestavené s klienty domu na půl cesty jasně poukazují na opakující se nedostatky. Činnost asistentů byla u všech klientů zaměřena hlavně na zlepšení úrovně komunikačních dovedností. Nedostatky v sebedůvěře klientů a jejich nízká schopnost ovládat emoce ve vyhrocených situacích byly často bariérou v navázání přátelských i partnerských vztahů, v jednání s institucemi a samozřejmě při snaze získat zaměstnání. Orientace na trhu práce a osvojení pracovních návyků byly rovněž pro klienty nesnadným úkolem. Dovednosti nezbytné pro přijetí do zaměstnání pomohly každému z nich umožnit existenční samostatnost, která je jedním z ukazatelů dospělosti. Předchozí profesní příprava některým klientům nevyhovovala nebo nebylo možné sehnat v daném oboru uplatnění. Proto bylo součástí podpory poskytované asistentem domu na půl cesty zprostředkování doplnění vzdělání. Změna profesního zaměření formou rekvalifikace vedla k lepší integraci klienta na trh práce i jeho osobnostnímu rozvoji. Zásadním problémem dotýkajícím se mnoha jiných oblastí byla orientace v oficiálních dokumentech. Klientům byla cíleně rozšiřována slovní zásoba o nezbytné odborné pojmy a objasňovány možnosti uplatňování jejich práv a oprávněných zájmů. Dalším stěžejním bodem práce asistentů bylo zvyšování finanční gramotnosti klientů a podpora při efektivním hospodaření. S většími či menšími problémy se museli všichni klienti učit hospodařit se svými příjmy. V nejhorším případě spravoval finance

sám asistent a přenechával zodpovědnost klientovi postupně. Veškeré kroky vedené v rámci poskytování sociálních služeb však musí být předem dohodnuty a odsouhlaseny klientem. Je tedy zřejmé, že práce asistenta v domě na půl cesty je velmi náročná, musí připravovat klienty na samostatný život a současně respektovat jejich rozhodnutí. Přístupovat k výkonu sociální služby zodpovědně s nutnou mírou empatie je nezbytné. Ze studia poznámek asistentů bylo zjištěno, že mají v naší společnosti nelehký úkol, protože musí svou práci často obhajovat před laickou veřejností, která mnohdy očekává naprostou sociální zralost a bezproblémové začlenění mladých dospělých do společenského života hned po jejich opuštění instituce náhradní výchovy a dovršení zletilosti.

Průzkumné šetření prokázalo skutečnost, že všechny osoby v cílové skupině byly do zařízení náhradní výchovné péče umístěny z důvodů nefunkčního rodinného prostředí s nízkým socioekonomickým statusem. Všechny děti pobývaly v zařízení náhradní výchovné péče více než 5 let. Žádný klient nebyl v pravidelném kontaktu s biologickou rodinou a neměl zájem o obnovení a znovunavázání rodinných vztahů. Uvedená 3 specifika byla společná všem členům cílové skupiny. Z tohoto závěru je možné usuzovat, že nefunkční rodinné vztahy a délka institucionální péče ovlivnily rozhodování dětí o návratu k rodině v době, kdy dosáhly plnoletosti. Daly přednost následné péči v domě na půl cesty před soužitím s příslušníky vlastní rodiny. V cílové skupině rovněž nebyl nikdo, kdo byl umístěn do institucionální péče z důvodů antisociálního chování. Předmětem dalšího zkoumání by mohl být předpoklad, že tyto děti se záměrně vyhýbají jakékoli další instituci, kde je nutné dodržovat jisté normy.

Dotazníkové šetření bylo zaměřeno na ukazatele dospělosti, konkrétně dlouhodobě zajištěné bydlení, trvalé zaměstnání a partnerské či rodinné soužití. Údaje byly zjišťovány 5 let po odchodu klientů z domu na půl cesty, aby prokázaly trvalejší platnost projevů jejich sociální zralosti. Bydlení měli všichni respondenti, a kromě jednoho klienta měli všichni i zaměstnání. V těchto oblastech skutečně došlo k úspěšné integraci klientů do společnosti. Jeden dlouhodobě nezaměstnaný respondent je pouze dílčím neúspěchem, dokonce je dost pravděpodobné, že ani sebelepší péče sociálních asistentů by tento fakt neovlivnila. Podobné je to s navazováním partnerských vztahů

a zakládání vlastních rodin klientů. Narušená schopnost navazovat trvalé sociální vztahy je jedním ze základních rizik institucionální péče a následkem psychické deprivace. V rámci sociálních služeb poskytovaných v domě na půl cesty je zjevná snaha problém řešit. Rok pobytu klienta na to ovšem nestačí a počátky terapeutické činnosti jsou v kompetenci osob, které pečovali o dítě v době, kdy psychický stav vznikl.

Polovina klientů splňovala všechna vymezená kritéria dospělosti a můžeme je považovat za sociálně zralé. U zbývajících ještě existuje možnost, že se jim podaří navázat trvalý partnerský vztah a rodinu založí v pozdějším věku. Veškeré informace o osobách z cílové skupiny bylo možné získat pouze díky jejich trvajícím kontaktům s pracovníky domu na půl cesty v Novém Strašecí. Ti potvrzují, že poskytují rady a pomoc i klientům, kterým už skončila smlouva před několika lety. Nejedná se však o běžnou praxi všech provozovatelů domů na půl cesty. Díky zpětné vazbě od klientů bylo možné vytvořit analýzu jejich současného stavu. V dané problematice však chybí katamnstická sledování a studie, se kterými by bylo možné srovnávat výsledky uvedeného šetření. Jiný empirický výzkum by se mohl zabývat prodloužením poskytování ubytování v domě na půl cesty na dobu delší než 1 rok, nebo navazujícími ambulantními službami pro bývalé klienty. Podobně jako se většina dospělých s dobrými rodinnými vztahy může v těžkých životních situacích obrátit na své rodiče a příbuzné, se kterými už třeba většinu svého života nebydlí.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

- BOUZEK, J. a I. ONDŘEJOVÁ. *Periklovo Řecko*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1989. ISBN 80-204-0083-4.
- BUBLEOVÁ, V. Historický vývoj péče o opuštěné děti. *Náhradní rodinná péče*. 2000, č. 1. ISSN 1212-3765.
- FISCHER, S. a J. ŠKODA. *Speciální pedagogika*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-014-0.
- GABRIEL, Z. a T. NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HOŠEK, R. a V. MAREK. *Řím Marka Aurelia*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1990. ISBN 80-204-0147-4.
- JEDLIČKA, R., et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vyd. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
- LANGMEIER, J. *Náhradní péče očima psychologa*. Praha: Čs. pediatrie 24, 1969, č. 11, s. 870. ISSN 0069-2328.
- LANGMEIER, J. a D. KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- MATĚJČEK, Z. a J. LANGMEIER. *Psychická deprivace v dětství*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011, s. 26. ISBN 978-80-246-1983-5.
- MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. 2. vyd. Praha: Slon, 1999. ISBN 80-85850-76-1.
- MORKES, F. In: VOJTKO, T. *Postižený člověk v proměnách času*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-007-8.
- MOTEJL, O., et al. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv: Rodina a dítě*. 1. vyd. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2007. ISBN 978-80-254-1750-8.
- Moudrost světa – Člověk*. 1. vyd. Bratislava: Nestor, 2001. ISBN 80-89000-35-5.
- NOVOTNÁ, V. O sociálně-právní ochraně dítěte. *Rodinné právo*. 1999, č. 10. ISSN 1210-9126.
- PETRUSEK, M. *Základy sociologie*. Praha: Akademie veřejné správy, 2009. ISBN 978-80-87207-02-4.
- PRŮCHA, J., E. WALTEROVÁ a J. MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-647-6.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. 2. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-71-78-829-5.
- SLOMENK, Z. *Etopedie*. 1. vyd. Praha: UJAK, 2010. ISBN 978-80-86723-84-6.

SVOBODA, M., D. KREJČÍŘOVÁ a M. VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-566-0.

ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy. Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

VOCILKA, M. *Dětské domovy v České republice*. 1. vyd. Praha: Aula, 1999. ISBN 80-902667-6-2.

VYMĚTAL, J. *Lékařská psychologie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-740-X.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

BEMPORAD, M. *Antický Řím*. 1. vyd. Bratislava: Tatran, 1975. ISBN 61-592-75.

Seznam použitých internetových zdrojů

Fakultní nemocnice v Motole. *Nalezinec U Apolináře*. [online]. © 2012 [cit. 2013-02-20]. Dostupné z: <http://www.fnmotol.cz/o-nas/historie-a-soucasnost/nalezinec-u-apolinare/>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Registr poskytovatelů sociálních služeb*. [online]. © 2012 [cit. 2012-12-10]. Dostupné z: <http://iregistr.mpsv.cz/>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2011*. [online]. © 2012 [cit. 2012-12-10]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/12838/Sum_V20_2011.xls

Seznam použitých legislativních dokumentů

Vyhláška č. 391 ze dne 30. listopadu 2011, kterou se mění vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2011, částka 136. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-391>.

Zákon č. 50 ze dne 36. dubna 1973 o pěstounské péči. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1973, částka 15. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1973-50/zneni-0>.

Zákon č. 94 ze dne 4. prosince 1963 o rodině, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1963, částka 53. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-94>.

Zákon č. 99 ze dne 4. prosince 1963 Občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1963, částka 56. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-99>.

Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006 o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.

Zákon č. 109 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 48. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.

Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 111. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>.

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Seznam tabulek

Tabulka č. 1:	Důvody umístění chlapců do výchovatelny	12
Tabulka č. 2:	Děti v ústavních zařízeních náhradní výchovné péče v roce 2011	35
Tabulka č. 3:	Odpovědi respondentů dotazníku zaměřeného na sociální zralost	60

Seznam grafů

Graf č. 1:	Odpovědi respondentů dotazníku zaměřeného na sociální zralost	60
------------	---	----

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Dotazník	I
----------------------------	---

Příloha A – Dotazník

DOTAZNÍK

Zhodnocení sociální zralosti bývalých klientů domu na půl cesty

Dobrý den,

jako studentka 3. ročníku Speciální pedagogiky – Vychovatelství na Univerzitě

J. A. Komenského si Vás dovoluji požádat o vyplnění následujícího dotazníku.

Vyhodnocení dotazníků využiji pro svou bakalářskou práci, kde bych ráda upozornila na pomoc dětem v období, kdy opouštějí dětské domovy. Dotazník je zaměřen na sociální zralost ovlivněnou využitím sociálních služeb domu na půl cesty.

Velice děkuji za ochotu i čas věnovaný vyplnění dotazníku.

Zaškrtněte vždy jen jednu odpověď.

1. Máte dlouhodobě zajištěné bydlení?

ANO NE

2. Máte trvalé zaměstnání?

ANO NE

3. Žijete ve své domácnosti s partnerem/partnerkou, případně s dětmi?

ANO NE

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Radka Síčová

Obor: Speciální pedagogika – vychovatelství

Forma studia: prezenční studium

Název práce: Sociální zralost dětí při ukončení institucionální péče

Rok: 2013

Počet stran textu bez příloh: 69

Celkový počet stran příloh: 1

Počet titulů českých použitých zdrojů: 24

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 1

Počet internetových zdrojů: 10

Vedoucí práce: PaedDr. Jan Toman